

KOPPLINGEN MELLAN
REGIONALA OCH
KOMMUNALA PROGRAM

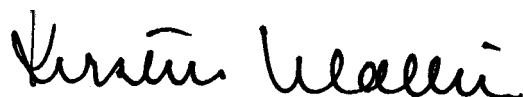
FÖRORD

Denna slutrapport redovisar ett regeringsuppdrag som handlar om kopplingar mellan kommunala och regionala program och planeringsdokument med syfte att se om det finns ett underifrånperspektiv i den regionala planeringen.

Projektledare för slutrapporten är utredare Carolina Schönbeck. För studier av regionala program och intervjuer med regionala företrädare svarar utredare Annika Lidgren. I projektgruppen ingår även informatör Maria Modigh samt utredare Henrik Bengtsson.

Vi vill passa på att tacka våra samrådsmyndigheter Boverket, Jordbruksverket och Nutek för synpunkter under arbetets gång. Ett stort tack också till de företrädare på kommuner, län och regioner som avsatt tid för intervjuer.

Östersund november 2006



INNEHÅLL

1 SAMMANFATTNING	4
2 INLEDNING	5
2.1 Centrala frågor för gles- och landsbygders utveckling	5
2.2 Syfte och frågeställningar	6
3 METOD	7
3.1 Urval av kommuner och län	7
3.2 Dokumentstudierna	9
3.3 Telefonintervjuer	9
4 KOMMUNERNAS OCH REGIONERNAS HANTERING AV CENTRALA FRÅGOR	10
4.1 Härjedalens och Ragunda kommuner i Jämtlands län	10
4.2 Söderköping och Ödeshögs kommuner i Östergötlands län	14
4.3 Herrljunga och Tanums kommuner i Västra Götalandsregionen	21
4.4 Sammanfattning	26
5 KOPPLINGAR MELLAN KOMMUNAL OCH REGIONAL NIVÅ	28
5.1 Jämtlands län	28
5.2 Östergötlands län	29
5.3 Västra Götalandsregionen	30
5.4 Kommuner och regioners egen uppfattning om kopplingen mellan de båda nivåerna	31
6 ANALYS OCH DISKUSSION	35
BILAGOR	40
KÄLLFÖRTECKNING	44

1 SAMMANFATTNING

I rapporten slås fast att kopplingar mellan kommunala och regionala program och planeringsdokument finns hos de undersökta kommunerna och regionerna.

Utvecklingsmöjligheter och problem som beskrivs av de olika nivåerna är ibland t.o.m. identiska. Glesbygdsverket kan emellertid konstatera att det inte går att fastställa om det finns ett underifrånperspektiv med utgångspunkt enbart i dokumentstudier, då det inte går att uttala sig om hur tankarna som beskrivs i dokumenten föddes - skedde det i dialog mellan kommunerna och regionerna eller på annat sätt?

Bakgrunden till rapporten är ett uppdrag i regleringsbrevet för 2006 om att kartlägga i vilken mån det finns en koppling mellan kommunala och regionala program ifråga om centrala frågor för gles- och landsbygders utveckling. Syftet är att se om det finns ett underifrånperspektiv. Denna rapport är uppdragets slutrapport.

De centrala frågorna för gles- och landsbygders utveckling fastställdes i uppdragets delrapport som lämnades till regeringen den 31 maj 2006. I kartläggningen av vilka utvecklingsmöjligheter eller problem som de centrala frågorna kopplas ihop ingår studier av kommunala översiktsplaner och tillväxtprogram eller motsvarande samt regionala utvecklingsprogram och tillväxtprogram. Resultatet av detta har sedan använts för att fastställa om det finns kopplingar mellan nivåerna. Vidare ingår intervjuer med kommunala och regionala företrädare.

Vid en jämförelse mellan de kommunala programmen är likformigheten i de utvecklingsmöjligheter och problem som beskrivs slående. Likheterna mellan regionerna är också stor. För kommunerna är attraktiviteten i natur- och kulturmiljöerna central i arbetet med att öka inflyttningen till kommunerna. Även för regionerna är livsmiljö och attraktivitet viktiga områden. Tillgänglighet och infrastruktur dominerar också. Kommunerna är sina program mer konkreta och beskriver hela kedjan från brukandet av jorden och skogen till dess betydelse för näringsliv, sysselsättning och attraktivitet. Regionernas hantering är mer övergripande och det finns en avsaknad i beskrivningarna vad gäller jord- och skogsbrukets betydelse för attraktivitet och sysselsättning.

Dokumentstudien har kompletterats med telefonintervjuer med representanter för kommunerna och regionerna. I dessa intervjuer ger regionerna uttryck för att programmen inte är de bästa kanalerna för att framföra synsätt och prioriteringar. Istället lyfter regionerna den dialog som förs mellan kommunerna och regionerna i det dagliga och praktiska arbetet med den regionala planeringen som en bättre kanal. Kommunerna antar emellertid att regionerna läser och tar till sig dokumenten. Det kan således konstateras att det finns en skillnad i synsätt gällande de kommunala dokumentens betydelse för den regionala planeringen.

2 INLEDNING

I regleringsbrevet för 2006 fick Glesbygdsverket i uppdrag att kartlägga hur centrala frågor för gles- och landsbygders utveckling hanteras i kommunala program och planeringsdokument och i ett urval av lokala program och processer. Kopplingen till motsvarande program och planeringsprocesser på regional och nationell nivå ska framgå. En delrapport redovisades till Näringsdepartementet den 31 maj 2006.

Enligt den senaste regionalpolitiska propositionen¹ ska alla delar i landet bidra till tillväxt. Den nationella tillväxten utgörs av summan av den tillväxt som skapas lokalt och regionalt och är alltså beroende av hur de förutsättningar som finns där tas tillvara. Den nationella strategin för konkurrenskraft och sysselsättning, pekar i sin tur ut kommunala program och analyser som viktiga underlag för de regionala utvecklingsprogrammen.

Kopplingen mellan den kommunala och regionala nivån ska enligt de strategiska utgångspunkterna för den regionala utvecklingspolitiken finnas, men varför anses kopplingen mellan den kommunala och regionala nivån så viktig? I genomförandet av den regionala utvecklingspolitiken finns en hel del resurser för projektverksamhet, vilket kan vara ett sätt för kommunen att genomföra näringslivssatsningar, landsbygdsutvecklingsprojekt, turismsatsningar osv. Den regionala utvecklingspolitiken får således stor inverkan på kommunernas möjligheter att bedriva aktiv utvecklingspolitik. Kommunernas syn på utvecklingsmöjligheter och problem bör därför tas tillvara på den regionala nivån för att användandet av medlen ska kunna gå till kommunens prioriterade insatser. På detta sätt skapas i samverkan den bästa grunden för utveckling och tillväxt. En viktig fråga i utredningen är således om det finns ett underifrånperspektiv i den svenska regionala utvecklingspolitiken.

2.1 CENTRALA FRÅGOR FÖR GLES- OCH LANDSBYGDERS UTVECKLING

Det första steget i uppdraget är att fastställa vilka frågor som är centrala för gles- och landsbygders utveckling. Det är hanteringen av de centrala frågorna som ska kartläggas och kopplingen mellan den kommunala och regionala nivån fokuseras även den kring de centrala frågorna – hanterar de båda nivåerna frågorna på samma sätt? De centrala frågorna är således utredningens nav.

Arbetet med delrapporten som redovisades till regeringen i maj 2006 resulterade i en lista med 20 centrala frågor för gles- och landsbygder utveckling indelade i fem grupper:

1. Företagande, arbetsmarknad och kompetens
 - Företagande på landsbygden
 - Småföretagande
 - Turism
 - Jord, skog, fiske
 - Lärcentra
 - Distansutbildning
2. Service och tillgänglighet
 - Kommunikationer
 - Kollektivtrafik
 - IT-bredband
 - Vägar (enskilda)

¹ Prop 2001/02:4

- Post och kassa
- Livsmedelsbutiker, hemsändning
- Grundskolor, byskolor
- 3. Livsmiljö
 - Natur- och kulturlandskap
 - Boendefrågor
- 4. Delaktighet
 - Barn och unga
 - Kvinnor och män
 - Samverkan
- 5. Ytterligare efter genomgång av program
 - Upphandling av varor och tjänster från lokala producenter och aktörer
 - Samlingslokaler

Listan med centrala frågor fastställdes efter en genomgång av olika dokument såsom Glesbygdsverkets rapporter och Landsbygdskommitténs delbetänkande från våren 2005. Den lista av ord som då erhöles testades genom en kartläggning av ordens frekvens i olika kommunala program såsom kommunala tillväxt- och näringslivsprogram eller motsvarande samt kommunala landsbygdsprogram eller motsvarande och resultatet blev ovanstående lista. Listan visar vilka frågor som kommunerna anser vara centrala för gles- och landsbygders utveckling och ligger till grund för Glesbygdsverkets fortsatta arbete med uppdraget. Det fortsatta arbetet skiljer sig från delrapportens genom att fokus flyttas från hur många gånger respektive ord nämns till hur orden hanteras, dvs. med vilka utvecklingsmöjligheter kopplas ordet ihop? Ett exempel på vad som menas med utvecklingsmöjligheter är t.ex. det attraktiva boendets möjlighet att locka inflyttare till kommunen.

2.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Syftet med det fortsatta utredningsarbetet är att kartlägga i vilken mån det finns en koppling mellan kommunala och regionala program ifråga om centrala frågor för gles- och landsbygders utveckling för att bl.a. se om det finns ett underifrånperspektiv.

För att uppfylla syftet avser utredningen svara på följande:

- Vilka utvecklingsmöjligheter eller problem kopplas de centrala frågorna ihop med på kommunal nivå?
- Vilka utvecklingsmöjligheter eller problem kopplas de centrala frågorna ihop med på regional nivå?
- Hur uppfattar kommuner och regioner att kopplingen mellan de båda nivåerna fungerar?

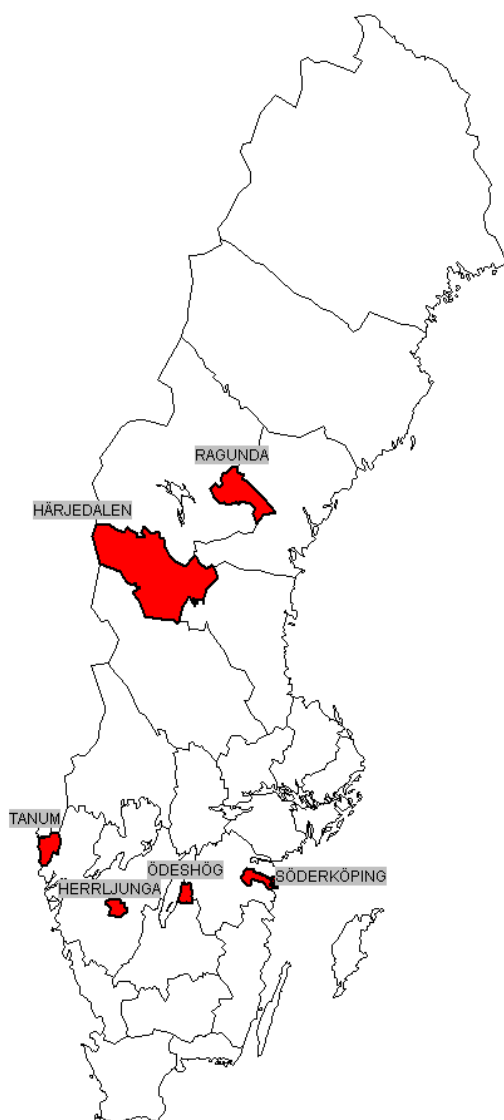
3 METOD

Metoden i slutrapporten är kvalitativ. Material inhämtas dokumentstudier och telefonintervjuer. Resultatet som presenteras i utredningen är således inte av generell karaktär, utan ger bilder av situationen i tre län/regioner.

3.1 URVAL AV KOMMUNER OCH LÄN

Kommunerna i utredningen ligger i tre olika län, vilket speglar den regionala organisationsstruktur som finns i Sverige idag. Således finns två kommuner i ett län med endast en länsstyrelse (Jämtlands län), två i ett län med länsstyrelse och kommunalt samverkansorgan (Östergötlands län) samt två kommuner i ett län med länsstyrelse och regionalt självstyrelseorgan (Västra Götalandsregionen). I utredningen kommer regioner att användas som beteckning för samtliga tre län.

Figur 1. Urval av kommuner



3.1.1 Urval av program

Det aktuella politikområdet är regional utvecklingspolitik och med denna utgångspunkt eftersträvas i utredningen ett utvecklingsperspektiv på den kommunala verksamheten och således program som återspeglar detta. En ytterligare aspekt i urvalet av program har varit att de kommunala programmen måste kunna matchas mot det regionala utvecklingsprogrammet samt det regionala tillväxtprogrammet för att frågan om det finns någon koppling mellan kommunal och regional nivå ska kunna besvaras. Bilaga 1 innehåller en lista över vilka program som använts för att återge kommunernas syn på de centrala frågorna.

3.2 DOKUMENTSTUDIERN

Programmen från kommunerna och länen har samlats in via webbplatser eller telefonsamtal med kommuner och län. De insamlade programmen har gått igenom och ett material som speglar hur kommuner och län hanterar de centrala frågorna har producerats. För varje kommun finns ett dokument som visar hur den har hanterat centrala frågor för gles- och landsbygders utveckling, medan de regionala programmen har hållits åtskilda för att det ska vara möjligt att utläsa om kopplingen mellan den kommunala och regionala nivån är olika för olika regionala program.

3.2.1 Avvägningar under arbetets gång

Återgivningen av de centrala frågorna ska ta fasta på att beskriva de utvecklingsmöjligheter eller problem som frågan kopplas ihop med. Detta innebär att beskrivningar där frågans betydelse för utvecklingen i det kommunala respektive regionala perspektivet inte framgår återges inte i beskrivningen av kommunens eller regionens hantering av frågan.

När det gäller frågorna har vissa justeringar för att underlätta insamlingen gjorts. Insatser för att stimulera företagande på landsbygden benämns företagande på landsbygden, insatser med småskaliga förtecken benämns småföretagande/are. Jord, skog, turism och fiske har delats upp i två eller tre rubriker. Synonymer eller kompletteringar till nyckelorden har givetvis också varit aktuella i granskningen av programmet.

3.3 TELEFONINTERVJUER

För att besvara frågan hur kommuner och regioner uppfattar att kopplingen mellan de båda nivåerna fungerar har telefonintervjuer gjorts med anställda inom respektive kommun och region. För intervjun har, när det gäller kommunerna, i första hand kommunsekreteraren sökts och då denna bedömt att intervjun bör ske med någon annan på kommunen har så skett. På regional nivå har tjänsteman med ansvar för det regionala utvecklingsprogrammet intervjuats. I en första kontakt har tid bokats för intervju och vid en andra kontakt har intervjun genomförts.

3.3.1 Frågeformulären

Intervjuerna har bedrivits som ett samtal kring kopplingen mellan kommunal och regional nivå. Frågeformulär har använts för att styra intervjuerna och frågorna är till viss del bundna. Det finns ett frågeformulär för respektive nivå, se bilaga 2.

4 KOMMUNERNAS OCH REGIONERNAS HANTERING AV CENTRALA FRÅGOR

I detta avsnitt kartläggs hur kommuner och regioner hanterar centrala frågor för gles- och landsbygders utveckling. I fokus står frågeställningen om vilka utvecklingsmöjligheter eller problem som respektive central fråga kopplas ihop med. Enbart beskrivningar av nyckelorden är inte intressanta att ta upp i redovisningen, utan det är *hur* och *varför* nyckelordet nämns som är det väsentliga. För att en jämförelse ska kunna göras har det i dokumentstudien eftersträvat en likformighet mellan kommunerna och regionerna när det gäller de program som använts. För att förtydliga vilka program som resultaten vilar på anges utvalda program för respektive kommun och region.

Redovisningen av resultatet från datainsamlingen presenteras nedan uppdelat på kommun och region. Redovisningen av regionernas material delas även upp på program. En kort beskrivning av respektive kommun med utgångspunkt i Glesbygdsverkets definition i glesbygds- respektive tätortsnära landsbygds kommun görs också.

4.1 HÄRJEDALENS OCH RAGUNDA KOMMUNER I JÄMTLANDS LÄN

4.1.1 Härjedalens kommun

Härjedalens översiktsplan och det lokala tillväxtprogrammet har använts som underlag i datainsamlingen. Framträdande för Härjedalen är betoningen på turism, jord och skog samt boende.

Turism

Turism är viktig för kommunen, då den anses ha en avgörande betydelse för alla som bor och lever i Härjedalen. Den uppfattas som en motor för en stor del av den övriga näringen samt en förutsättning för ett i övrigt fungerande samhälle med skolor, barnomsorg, affärer och post m.m. Natur- och kulturmiljöns karaktär anses ha stor betydelse för förutsättningarna att locka turister. Här spelar givetvis jordbruket en betydande roll med dess småskalighet och fåboddrift.

Kommunen menar också att en god utformning av skattepolitiken är mycket viktigt för turismen och då särskilt mervärdesskatten för drivmedel och restaurang samt liftkort. Skattepolitikens utformning i dag drabbar näringen i form av bristande lönsamhet.

Jord- och skogsbruk

Jorden och skogen är för en glesbygds kommun de naturliga näringskällorna, skriver kommunen. I de östra delarna är jord- och skogsbruk tillsammans med industri- och tjänsteföretag basen för sysselsättningen. Jordbruket kopplas särskilt ihop med förutsättningarna för turism, då brukandet av jorden skapat områdets karaktär och attraktionskraft. Nedläggning av jordbruk och en ökad igenbuskning av områdena skulle på sikt få negativa effekter för turistnäringen. Viktigt för bibehållandet av jordbruket och i förlängningen det karaktäristiska landskapet är att utveckla kombinerade verksamheter och då främst inom upplevelsenäringen.

Boende

Kommunen anser att centrala uppgifter för verksamheten är att vara attraktiv som boendekommun för dagens unga invånare samt kunna attrahera inflyttare och företag. Genom inflyttning förebyggs hot om befolkningsminskning, som innebär minskad köpkraft, påverkan på den allmänna servicen och livsbetingelser samt negativ påverkan i övrigt för kommunens ekonomi. En viktig del i detta arbete är att säkerställa och stärka de faktorer som har betydelse för en bra livsmiljö och då bl.a. möjligheten till landsbygdsboende i fina miljöer. För de fina miljöerna spelar natur- och kulturvärdena en viktig roll liksom strandskyddet. Det attraktiva

fritidsboendet som bidrar till att åtminstone butik och bensinmack kan bibehållas kopplas också till möjligheten till ett strandnära boende.

Övrigt

Lärcentra är för kommunen viktiga för att ge människor med lägre utbildningsnivå möjlighet att i vuxen ålder inhämta grundläggande kunskaper och *högskolestudier på distans* utgör tillsammans med en aktiv och framtidsorienterad utbildningsorganisation de främsta offentliga FoU-resurserna i kommunen.

Utan närhet till ett regioncentrum är det viktigt att infrastruktur såsom vägar och järnvägar är god för att undvika konkurrensnackdelar. Indragningar i *kollektivtrafik* försvårar en framtida utveckling i de områden den dras in i och en dålig bärighetsstandard på vägar utgör en stor svaghet för kommunerna samt hämmar näringslivsutvecklingen då transportavstånden är stora och alternativ väg saknas. Turismen är också beroende av ett bra och underhållet vägnät då de allra flesta besökare till kommunen kommer med bil eller buss.

En förutsättning för en expansion av etablerandet av tjänsteföretag i kommunen är goda fysiska och *teletekniska kommunikationer*.

Satsningar från kommunens sida på kulturevenemang som riktar sig till *kvinnor* kan vara en metod att förhindra den negativa befolkningsutvecklingen. Bakgrunden till detta anser kommunen är att livsmiljön i Härjedalen i större utsträckning tilltalar män och den infrastruktur för fritidssysselsättning som byggts upp tillgodoser vanligtvis pojkar, medan flickorna försummas.

Samverkan är viktigt för kommunen i avseendet att ökad samverkan mellan byar och föreningar leder till lönsamma och bärkraftiga verksamheter. Samverkan mellan företag lockar fler turister och stärker kommunens ställning. Samverkan mellan företag och forskare skapar högre tillväxt för samhället i stort samt ökar företagets kompetens och tillgodoser behov av kompetent arbetskraft. Den fysiska miljön, attraktioner, boende, service och engagemang måste också samverka för att skapa det attraktiva helhetsintrycket som avgör om turister väljer att åka till kommunen samt avgör hur turisten upplever besöket i kommunen.

4.1.2 Ragunda kommun

Ragunda kommuns översiktsplan samt dess strategiska program för näringslivsutvecklingen 2005-2010 och Näringsakt Ragunda kommun 2005 har använts som underlag i datainsamlingen. Framträdande för Ragunda är programmets betoning på jord, skog och fiske, natur- och kulturlandskap samt boende och samverkan.

Jord, skog och fiske

Jordbruksbyarna och fisket är ett viktigt inslag i landskapsbilden såväl för kommuninvånare som för turismen. Kommunen anser därför det angeläget att hålla åkermarken öppen och brukad. Vidare är det angeläget att ta tillvara det tillgängliga sysselsättningsunderlaget inom jord- och skogsbruk i syfte att få till stånd ett ökat permanentboende på landsbygden.

Natur- och kultur

Naturen är en tillgång för kommunen såsom basfaktor för livet och näringarna. Turismen är starkt beroende av att naturförhållandena inte försämras och kommunen strävar även här efter att hålla åkermarken öppen och brukad.

Boende

Attraktiva boendemiljöer är en förutsättning för att locka till bosättning i kommunen och vända en annars negativ utvecklingstendens. För att stimulera till inflyttning är ambitionen att göra det kvarvarande bostadsbeståndet attraktivare, vilket också är en tillgång vid rekrytering av arbetskraft. Med attraktivt boende avser kommunen en lite större tomt med möjlighet till

djurhållning och odling av hobbykaraktär i närheten av tätorterna samt boende i strandnära läge. Ett attraktivt fritidsboende i områden med negativ befolkningsutveckling och en utarmad service kan bidra till ett bibehållande av åtminstone butik, bensinmack m.m.

Samverkan

För att bryta den pågående befolkningsminskningen samt säkerställa en god arbetskraftsförsörjning fordras ett antal samverkande åtgärder såsom tillgänglighet till utbildning, tillgång till service, kommunikationer, likvärdig infrastruktur för IT samt varierade möjligheter till arbete, friluftsliv, oförstörd miljö, bygdegemenskap, små skolor och lokal påverkan. Samverkan med omgivningen när det gäller möjligheter till arbetspendling, förbättringar i järnvägsnätet, turtäthet med buss m.m. skapar förutsättningar för en flexibla arbetsmarknad och en regionförstoring som kan gynna kommunen.

Övrigt

Besöksströmmar till kommunen genererar tillskott till omsättningen för boende- och serviceanläggningar. Genom att utveckla större besöksmål och öka kommunens attraktivitet som besöksmål ökar besöksströmmarna och i förlängningen omsättningen inom *turismen*.

4.1.3 Jämtlands läns Regionala utvecklingsstrategi

I programmet betonas framför allt livsmiljö, småföretagande och infrastruktur.

Livsmiljö

Utgångspunkten för länets utveckling i den regionala utvecklingsstrategin, är de unika natur-, kultur- och livsmiljövärden som man anser finns i Jämtlands län. Dessa utgör grunden för bl. a. en ökad inflyttning, attraktiva *boendemiljöer*, fler företag i första hand inom upplevelsenärings etc. Livsmiljö och attraktionskraft är därmed utpekat som utvecklingsområde nummer ett, och beskrivs utförligt utifrån olika aspekter såsom en attraktiv stadsmiljö, en positiv landsbygdsutveckling, ett unikt idrotts- och kulturutbud och nya former för god service. Som en åtgärd nämns en samordnad översiktsplanering för en levande landsbygd och kommunernas översiktsplanering ska aktiviteter för en levande landsbygd ingå. Länsstyrelsen ska å sin sida bidra med ett utvecklat planeringsunderlag.

Småföretagande

Jämtlands län har en småskalig näringslivsstruktur med grunden i trä-, turism- och livsmedelssektorn. I strategin är näringsliv och företagande ett utpekat utvecklingsområde. Insatser för att stärka företagsutvecklingen inom eventbolag, friluftsliv- och sportprodukter, design, mat, konsthantverk, film och musik ses som särskilt betydelsefulla. Länets småskaliga livsmedelsförädling har speciella förutsättningar för att bidra till en positiv utveckling. En åtgärd som nämns är enklare stödhantering för verksamheter i ”mikroregioner”. En satsning på kooperativ förväntas ge utveckling främst på landsbygden.

Infrastruktur

Vad gäller *kommunikationer* nämns insatser inom tåg med bl. a. förbindelser till Stockholm under 4,5 timmar. Andra insatser gäller flyget med bra förbindelser inte bara mellan Östersund och Stockholm utan också mellan Härjedalen (Sveg) och Stockholm samt charterresor med flyg till länet. Busstrafiken i länet ska ge goda möjligheter till daglig pendling, dels till arbete, dels till kommersiell och offentlig service. Vägarna ska hålla en hög standard vad gäller framkomlighet, hastighet och trafiksäkerhet. Ett mål är att länsvägnätet ska ha en bra standard även under tjällossningstider. En målkonflikt som beskrivs är regionförstoring som innebär ökad pendling med bil kontra miljömålet om begränsad klimatpåverkan.

Ett högt nyttjande av modern *IT-infrastruktur* ska underlätta företagande och boende också i länets perifera delar. I stort sett samtliga hushåll och företag i länet ska ges tillgång till IT-infrastruktur med bredbandskapacitet.

Bra utbildningar med många möjligheter ska i kombination med länets livsmiljö locka till inflyttning och nytt företagande i regionen. *Flexibla utbildningsformer*, och i synnerhet *lärcentra*, lyfts fram som alternativ som måste få finnas kvar.

Övrigt

Bra villkor för tillväxt inom *jordbruket* och rennäringen lyfts fram som viktiga för en positiv landsbygdsutveckling, ett levande kulturlandskap och som delar i en stark turismutveckling. En utmaning för de närmaste 15 åren är tillgången till statliga medel för att behålla ett rikt odlingslandskap.

Ökad *turism* och besöksnäring ses som en nyckelfaktor för tillväxt och lyfts fram i såväl analys som mål och utvecklingsområden. I strategin nämns dock också ett antal målkonflikter som kan uppstå, exempelvis mellan intensiv turism och bibehållna höga natur- och kulturmiljövärden.

Genom att utgå från funktion istället för befintlig form ska god *service* av olika slag kunna erbjudas i såväl tätorter som glest befolkade områden. Det gäller både den kommersiella och den offentliga servicen.

Väl utvecklade kommunikationer och ett brett fritids- och kulturutbud kan bidra till ett kreativt skapande bland *ungdomar* och göra att de upplever sin uppväxt som positiv. Även om de flyttar från länet en tid antas detta vara en stark faktor för återflytt. Särskilda insatser som nämns är inom kollektivtrafiken samt utbildningsområdet där utbildning i entreprenörskap ska ge ungdomar bättre förutsättningar att utvecklas och kunna försörja sig i hemregionen.

Ett av de viktigaste horisontella målen i länet är *jämställdhet*. Problem som finns är en könssegregerad arbetsmarknad och som styrka nämns andelen nystartade företag bland kvinnor. Ett särskilt mål är att göra länet mer attraktivt för unga kvinnor, eftersom de är mer flyttningsbenägna än män.

”Samarbete är nyckeln till positiv utveckling” är ett av länets grundläggande förhållningssätt och målet är en djup samverkan inom länet, men även med aktörer i grannregioner och internationellt. *Samverkan* nämns också i samband med översiktsplaneringen där invånare, organisationer och företag rekommenderas att ges goda möjligheter att medverka.

4.1.4 Jämtlands län regionala tillväxtprogram

I programmet betonas småföretagande, främst inom trä och turism. Andra viktiga områden är infrastruktur samt samverkan.

Småföretagande

Jämtland beskrivs som ett utpräglat småföretagarlän. En slutsats som dras är att om utvecklingen av mikroföretag ska bidra till tillväxt måste man se över om utvecklingsmekanismerna verkligen är anpassade till den typen av företag. Vidareförädling av trä är ett av de utvecklingsområden som nämns inom *skogen*. Andra är utveckling av bioenergi, ny teknik såsom stjärnsågning och nya möjligheter inom biokomposit. *Fisket* nämns i förhållande till turism och utveckling av besöksnäringen.

Turism uppges som ett både tidigare men framförallt framtida viktigt område och en tillväxtmotor för hela länet. Man ser framför sig en stark utveckling inom upplevelsenäringarna, vilken bygger på länets natur- och kulturutbud. Skogs- och naturlandskapet har en stor attraktionskraft såväl sommar som vinter.

Infrastruktur

Förbättrade kommunikationer och kortare restider ses som en möjlighet för att få länet att utvecklas medan sämre och dyrare kommunikationer ses som ett hot. För att folk ska kunna bo och företag växa krävs bättre vägar, järnvägar och tillgång till flyg samt fungerande godstransporter. Behovet av regionförstoring medför också krav på bättre kollektivtrafik.

Jämtlands län har ett delvis väl utbyggt fibernät som kan kompletteras med ett kvalificerat *bredbandsnät*. Det planeras för en testbädd av distansoberoende tjänster där regionen och dess företag kan fortsätta utveckla tekniska lösningar som möjliggör arbete med tjänster på distans. Turismens beroende av goda kommunikationer tas upp som en strategisk fråga. Förutsättningar för ökad besöksnäring är bra och billiga transporter samt möjlighet att boka och få information via Internet.

Samverkan

Vikten av samverkan är något som betonas genomgående och gäller själva arbetsprocessen i programmet, i vilken många olika aktörer inblandade i samt de olika insatsområdena. Inom upplevelsenäringarna och skogsområdet är samverkan mellan företag, mellan företag, forskningsinstitutioner, offentliga och ideella aktörer samt utveckling av kluster viktig. Samverkan mellan högskola och företag för utveckling av nya tjänster framhålls också. Vad gäller entreprenörskap är ökad samverkan mellan skola och näringsliv önskvärt liksom ökad samverkan mellan kommuner och näringslivet.

Övrigt

Den kommersiella och offentliga *servicen*, främst skolor, har minskat drastiskt till följd av utflyttningar. Den glesa befolkningen och de långa avstånden gör att servicen blir kostsam, vilket medför ett dilemma eftersom en hög servicenivå är en viktig del av attraktionskraften i en region. En viss offentlig och kommersiell service ses som en förutsättning för företagare och boende och behoven anges som störst i glesbygder. Som en åtgärd inom programmet nämns distansoberoende tjänster för att upprätthålla servicen och minska kostnaderna.

Länet sätter stort hopp till sina unika *natur- och kulturmiljöer* och nämner bl.a. fjällvärlden och de livsstilsvärden som finns i länet. Attraktiva miljöer nämns som en konkurrensfaktor för *boende*, utifrån möjligheten att arbeta distansoberoende. Ett av målen för hållbar utveckling är att öka boendemöjligheter i attraktiva lägen.

Skillnader i förutsättningar för *kvinnor och män* tas genomgående upp i analysdelen. En könsuppdelad arbetsmarknad (kvinnor i offentlig sektor och män i privat sektor) ses som en svaghet och en styrka är de kvinnliga företagarna som länet vill satsa vidare på. Utveckling av kvinnligt ledarskap lyfts också fram som en viktig insats. Ett mål för hållbar utveckling fler unga kvinnor till länet.

4.2 SÖDERKÖPING OCH ÖDESHÖGS KOMMUNER I ÖSTERGÖTLANDS LÄN

4.2.1 Söderköpings kommun

Söderköpings kommuns översiktsplan samt strategi för tillväxt har använts som underlag för datainsamlingen. Framträdande för Söderköpings kommun är betoningen på turism, jord, skog och fiske samt boende och samverkan.

Turism

Turisterna är en av flera målgrupper för kommunen i dess arbete med den ”attraktiva kommunen”, där attraktiviteten definieras som att alla som besöker kommunen vill göra det igen. För att fortsätta vara attraktiv krävs olika insatser och åtgärder som förstärker det unika i kommunen, däribland besöksupplevelsena. Förutsättningarna för turismverksamheten är goda vägförbindelser, kommunalt ordnade kommunikationer och att den permanent boende befolkningen inom turistområden ges möjlighet att få sin utkomst av turism.

För skärgården är turismen en del av en levande skärgård med hållbara näringar. Turismen har, slår kommunen fast, stor betydelse för skärgårdens handel och service. I översiktsplanen står att kommunen ska verka för en utveckling av småföretag med inriktning på turism med målet att bibehålla och utöka antalet åretruntboende i skärgården. Utveckling av turistnäringen i skärgården, kan bl.a. ske i form av fler boendemöjligheter, fler bryggor och gästhamnar samt servering. I brist på kommersiellt boende finns det ett antal öar i skärgården som inte har kunnat profilera sig som besöksmål.

Jord, skog och fiske

Av de förvärvsarbetande i kommunen arbetar 31 procent inom jord- och skogsbruk. Jordbruket producerar förutom mat också landskap och kommunen skriver i översiktsplanen att den ska verka för att turism, gårdsbutik och livsmedelsförädling kan utgöra kompletterande verksamheter till det traditionella lantbruket. Hästgårdar ses också som ett värdefullt komplement till de areella näringarna. För att bibehålla näringarna vill kommunen underlätta generationsväxlingar på landsbygden och i skärgården genom att möjliggöra byggandet av bostäder i vissa lägen där det annars inte kan accepteras samt vara restriktiv till att bostäder förläggs nära gårdar med djurhållning.

En del av tillväxten och den hållbara utvecklingen i skärgården ska handla om att öka antalet småföretag som kan ta tillvara skärgårdens historiska arv såsom fiske, skogsbruk, jordbruk och djurskötsel. Fiskodlingar kan också bidra till åretruntsysselsättning i skärgården. Det traditionella yrkesfisket ses idag av kommunen som ett komplement till andra skärgårdsnäringar.

Boende

Kommunen kopplar samman social tillväxt med ökade kvaliteter i boendet som bl.a. ökad trygghet i närsamhället. Ekologisk tillväxt kopplas även den till boendet genom att miljöhänsyn ska genomsyra stadsplaneringen och ge ett attraktivt boende. Brist på bostäder ses av kommunen som ett hinder för befolkningsökning.

Kommunens unika värden innebär ett urval av boendemöjligheter. Attraktiviteten beror bl.a. på närheten till Linköping och Norrköping, skärgården, en levande landsbygd och en historisk stadskärna samt på en utveckling av kommunen i samspel med omgivningen. För att bibehålla attraktiviteten föreslås särskilda åtgärder som t.ex. att plocka fram och förstärka det unika i boendemiljöerna.

I skärgården är tillväxt och hållbar utveckling kopplat till en ökning i antalet åretruntboende, vilket ställer stora krav på servicen, såsom IT-kommunikationer och andra infrastrukturella satsningar såsom vägar och elförsörjning samt skola, vård och omsorg. Fritidsboendet har stor betydelse för skärgårdens handel och service.

Samverkan

Syftet med samverkan är, enligt Söderköping, att skapa en praktisk, rationell och bra service som uppfyller kraven på kvalificerad kompetens och hög kvalitet. Mindre kommuner måste samarbeta för att uppfylla medborgarnas och lagstiftningens krav. Kommunen anser att den regionala samverkan kommer att fördjupas i framtiden då integration av olika samhällsfunktioner tilltar och kräver samverkan. Samverkan ger ett mervärde som inte enskilda aktörers agerande kan åstadkomma, då genomförandet av en åtgärd kräver ett helhetsperspektiv på de omkringliggande förhållandena.

Samverkan mellan företag och mellan företag och kommun leder till ett starkt eget näringsliv och ett företagsklimat som attraherar företag. En förutsättning för utveckling av vuxenutbildningen i riktning mot en mer marknadsanpassad utbildning med inslag av lärlingsmodell och praktik är samverkan med andra aktörer på lokal och regional nivå. Ökade

möjligheter till distansutbildning med syfte att höja nivån på eftergymnasial utbildning i kommunen kräver samverkan med andra aktörer och en levande skärgårds kännetecken är samverkan mellan människan och landskapet.

Övrigt

Småföretagen inom tjänstesektorn skapar ortens attraktivitet då folk vill bo där det finns ett brett utbud av service och tjänster. Kommunen anser sålunda att kreativa och otraditionella lösningar bör uppmuntras tillsammans med en mer tillåtande och öppen attityd från kommunens håll. Småföretagen nämns också i samband med skärgårdens tillväxt och utveckling.

Utvecklingen och användningen av *IT* har tilltagit alltmer och goda kommunikationsmöjligheter för data och telefoni är allt viktigare för möjligheterna att bo och verka i kommunens olika delar. I översiktsplanen nämns landsbygden som ett område där möjligheter kan beredas för fler att arbeta i anslutning till hemmet om tillgången till bredband förbättras ytterligare.

I kommunen finns tre *lanthandlare* som har öppet året runt, vilka är betydelsefulla servicefaktorer för landsbygdens vitalitet och attraktionskraft. En av butikerna ingår i ett av Konsumentverket lett projekt med syfte att undersöka möjligheterna för lanthandlarna att bli s.k. multiservicebutiker, där det ordinarie utbudet kompletteras med service från apotek, post, systembolag, spel och ATG.

För att på sikt kunna bibehålla verksamheten i *skolor* med vikande elevantal måste kommunen vidta åtgärder för att få till stånd en utökning av antalet barnfamiljer. Goda kommunikationer, tillgång till arbetstillfällen, en trygg och god miljö, bra kommunal och privat service kan medföra förändringar i antal invånare och hur många som nyttjar barnomsorg och skola.

En ny skola innehållande gymnasie- och vuxenutbildning bedöms ha varit en bidragande orsak till befolkningsökningen under senare år. I en beskrivning av horisontella mål såsom integration ses *barn och ungdomar* med invandrarbakgrund som en helt ny resurs som snart träder ut på arbetsmarknaden.

För kommunen är det viktigt att medverka till att påverka attityder för att få till stånd ett livskraftigt lokalt näringsliv, vilket är en viktig byggsten för en levande kommun och här lyfts bl.a. vikten av kvinnliga företagare. Nya och befintliga företag som drivs av kvinnor utgör en stor utvecklingspotential för kommunen och genom att kommunen synliggör och stödjer dessa företag mer aktivt kan förbättrade resultat uppnås, dvs. antalet företag som drivs av kvinnor ökar. Kommunen anser att mycket kan göras, bl.a. kan insatserna för att få såväl flickor som pojkar att välja otraditionella utbildningar eller yrken ökas, vilket också kan bidra till att förändra könssegregationen på arbetsmarknaden.

4.2.2 Ödeshögs kommun

Ödeshögs kommuns översiktsplan samt strategi för tillväxt har använts som underlag för datainsamlingen. Framträdande för Ödeshögs kommun är betoningen på turism, jord, skog och fiske samt boende och samverkan.

Turism

Turismen ses som ett kärnområde för en för kommunens överlevnad nödvändig expansion. Tillsammans med de areella näringarna och företag med hög kompetens där arbetet utförs med hjälp av informationsteknologin är turismen inriktningen på näringslivet år 2021. Besök s-näringsen finns med i kommunens satsningar för ökad inflyttning och ökat antal nyetableringar.

Utvecklingen inom turismen och friluftslivet leder till landsbygdsutveckling. Utvecklingen får emellertid inte ändra områdets förutsättningar, utan ska snarare skapa möjligheter till att bevara området och fungera som komplement till andra näringar på landsbygden. Med en ökad turism ökar även resurserna för att sköta områdena och möjligheterna att skapa miljövänliga kollektiva

transporter. Kommunen gör en tydlig koppling mellan turism och de natur- och kulturvärden som finns i kommunen.

Jord, skog och fiske

Jord- och skogsbruket samt fisket ses som kärnområden och är en del av näringslivets bas under de närmaste åren. Kommunens mål för jord- och skogsbruket är en utveckling mot en ökad konkurrenskraftig förädlingsgrad med kompletterande näringar, vilket gör det möjligt att överleva på mindre gårdar. Kommunen förväntar sig inte expansion inom sektorn, vilket innebär att landsbygdsutveckling är en naturlig del av näringslivssatsningarna.

Kommunens skäl till en ökning av den lokala odlingen är att få ner transportarbetet inom livsmedelssektorn, gynna det lokala lantbruket och ge lantbrukarna ett ansikte på orten. Detta skapar trygghet för konsumenterna och stimulerar lantbrukarna.

Boende

För att kommunen ska utvecklas och en bra service kunna tillhandahållas krävs en ökning av befolkningen. Boendet kopplas samman med befolkningsutvecklingen samt goda och attraktiva boendemöjligheter, bra service, arbetstillfällen och bra kommunikationer, vilket måste finnas i människornas närområde och är sålunda viktiga aspekter i arbetet med att öka befolkningen. Attraktiviteten i boendet relateras till småskaligheten, närheten mellan människor, snabba och raka beslutsvägar samt en god uppväxtmiljö. Med goda boendemöjligheter attraheras inte bara boende utan även företag och vid rekrytering till företag inom framför allt kunskapsintensiva verksamheter kommer tillgången till ett attraktivt boende att bli allt viktigare. En framgångsfaktor för inflyttning är att det varje år byggs fem nya bostäder med bra standard i exklusiva lägen.

Tillväxten definieras av kommunen som hållbar samt att antalet invånare och antalet arbetstillfällen i kommunen ökar, vilket uppnås om förutsättningar för en hög livskvalitet skapas, bl.a. ett tryggt och bra boende.

Samverkan

Varje kommun vill vara så attraktiv som möjligt och därför är det viktigt att kommuner samverkar med varandra för att skapa en stark region som har lika mycket att erbjuda som landets storstadsregioner. I samverkan med regionen kan kommunen erbjuda arbetstillfällen och utbildning utan att man behöver pendla längre än i Stockholmsregionen. För detta krävs dock goda kommunikationer. Strategin för samverkansarbetet är att identifiera gemensamma intressen och hotbilder för att förebygga att en kommuns åtgärder skadar en annan kommun. Möjliga vägar för att genomföra strategin är att vid enskilda ärenden som berör en grannkommun diskutera ärendet samt kommuner emellan dela på personal ifråga om tjänster som inte kräver en heltid.

Genom samverkan kan kommunen även påverka sysselsättnings- och näringslivsutveckling, då samverkan mellan företag och mellan näringsliv och kommun är viktiga faktorer i företagsklimatet. Samverkan kopplas också ihop med strategiområdet livskvalitet eller det livslånga lärandet, där kompetensförsörjningen genom lärcentrum, komvux och gymnasieskolan genom ett uppsökande arbete och genom samverkan med näringslivet ska svara upp mot företagets behov av olika utbildningar för att kompetensutveckla sin personal för att klara nya arbetsuppgifter.

Övrigt

Med *lärcentrum* ges tillgång till varierad utbildning som t.ex. universitetets distanskurser via etermedia, vilket höjer utbildningsnivåerna i kommunen. Lärcentrum är nav för kompetensförsörjningen i kommunen.

Ödeshögs kommun är glest befolkad och en stor del av invånarna bor ute på landsbygden. I dessa områden är det, enligt kommunen, svårt både ur ekonomisk och praktisk synvinkel att skapa en tillfredsställande kollektivtrafik. En fungerande infrastruktur, där *kollektivtrafiken* är en del, är en förutsättning för att landsbygden ska fortleva och inte avfolkas. För att kunna erbjuda kommuninvånarna som bor ute på landsbygden möjligheten att bo kvar och därmed hålla en levande landsbygd vill kommunen skapa så goda kommunikationsmöjligheter som möjligt även för dessa invånare. Kommunens mål att ha en levande landsbygd kräver en medvetenhet om att bilberoendet kommer att vara starkt även i framtiden.

En framgångsfaktor för kommunen i arbetet med kollektivtrafiken är att kommunikationerna med grannkommunerna inte försämras utan snarare förbättras för att möjliggöra för fler att pendla med lokaltrafik. Snabba förbindelser och goda bytesmöjligheter är viktigt för att göra det attraktivt att välja kollektivt åkande samt stärka kollektivtrafikens konkurrenskraft gentemot bilen.

Bredband ses som en förutsättning för att landsbygden ska fortleva och inte avfolkas.

Lanthateln är en central punkt på landsbygden och utan affär försvåras möjligheten att bo på landet, inte minst för de äldre. Ett sätt att behålla butikerna är att komplettera verksamheten med t.ex. lokala turistbyråer och bokningsverksamhet, caféverksamhet, uthyrning av maskiner/redskap m.m.

För att attrahera barnfamiljer krävs en bra barnomsorg och skola. I framtiden anser kommunen att det bör undersökas om det finns möjlighet att elever från andra kommuner går i någon av Ödeshögs skolor för att på så sätt få tillräckligt stort elevunderlag för att behålla *bygdeskolorna*.

Strategiskt kopplas *natur- och kulturmiljöerna* till besöksnäringen där miljöerna utgör attraktiva besöksmål samt till inflyttning och ökad befolkning. Bl.a. nämns att en inriktning mot natur- och kulturmiljön i skolarbetet kan leda till inflyttning.

4.2.3 Östergötlands län regionala utvecklingsprogram

Framträdande är betoningen på infrastruktur (inklusive utbildning) och samverkan.

Infrastruktur

Östergötland har en i grunden bra struktur när det gäller vägar, järnvägar och flyg, men det uttrycks farhågor över att regionen därför ska hamna i "bakvattnet" och få stå tillbaka när andra regioner prioriteras framöver. Redan idag finns vissa kapacitetsproblem när det gäller vägar och järnvägar och brister finns också vad gäller tvärförbindelserna i öst-västlig riktning. Goda kommunikationer och bra vägar ger den enskilde möjlighet att välja boende och arbete och är en viktig del i utvecklingsprogrammets vision. Målet är att länet ska fungera som ett funktionellt område med bra balans mellan regionens centrala och perifera delar.

Ett område som stagnerat kan med goda kommunikationer få nytt liv. Därför anses det viktigt att hitta nya trafikformer som kan tillgodose landsbygdens behov av transporter. Avstånden och restiderna begränsar möjligheten för många att pendla. Detta är något som Regionförbundet Öst sam avser förbättra bl. a. genom en utvecklad kollektivtrafik. Ett exempel som lyfts fram flera gånger är pendeltågstrafiken som redan ökat arbetspendlingen och bidragit till regionförstoring. I framtiden tror man att det kommer att handla mycket om resor och transporter från "dörr till dörr".

I programmets vision står att landsbygdens näringsliv ska stödjas av modern teknik för kommunikation och informationshantering. Östergötland har en i grunden bra *IT-struktur* och utbyggnaden av bredband slutförs under 2006. De investeringar som görs förväntas kunna rationalisera den offentliga verksamheten och stödja näringslivet. Inför 2020 är målet att nyttjande av IT ska vara möjligt för alla oberoende var i regionen man bor eller verkar.

Utbildning är en prioriterad fråga i det regionala utvecklingsprogrammet. I såväl bakgrundsbeskrivning som utvecklingsstrategi och insatsområden nämns *lärcentra* och *distansutbildning* som nyckelfaktorer för att få fler att studera oavsett geografisk hemvist. Verksamheten ska utvecklas ytterligare med exempelvis högskoleutbildningar som kan ges helt, eller delvis, på distans. Man lyfter också fram lärcentras roll för att ge tekniskt stöd till de studerande och möjlighet att göra prov på distans. Inför år 2020 är det övergripande målet att arbeta för flexibla former av lärande på alla nivåer och ett brett spektrum av utbildningsvägar. Ett mer konkret mål är att det ska finnas utvecklade stöd- och servicefunktioner för högskolestudier på distans i varje kommun.

Samverkan

Samverkan och samordning är en ledstjärna inom många konkreta områden. Det gäller exempelvis samarbete kring samhällsbetalda resor, samordning av socialförsäkring och samverkan inom hälso- och sjukvård och socialtjänst. Det finns också ett väl utvecklat samarbete mellan arbetsförmedlingar och kommuner om utbildningsutbudet i länet.

En av de sex utvecklingsstrategierna är att utveckla och öppna formerna för det politiska arbetet på regional nivå. Här ingår mobilisering av regionens resurser genom samverkan och att skapa arenor för detta. Ett formaliserat representativt partnerskap finns med företrädare för olika privata och offentliga aktörer. Det finns också ett utvecklingsråd där kunskapsöverföring kan ske i en dialog mellan experter på olika områden och politikerna. Samverkan lyfts också fram som viktigt när det gäller transporter, utbildning och företagsutveckling.

Övrigt

Generellt beskrivs *näringslivet* i regionen som mycket diversifierat vilket ger en robust och stabil region som klarar snabba förändringar i konjunkturen. En svaghet inom länet är lågt nyföretagande samt en låg grad av samverkan mellan små- och medelstora företag och Linköpings universitet. I strategin ingår att utveckla näringslivet i regionens ytterområden.

Vad gäller små företag förordas affärsdrivande nätverk, där tillväxt kan skapas genom samarbete.

Östergötland har varit och är fortfarande en *jordbruksbygd*, med en förhållandevis hög andel sysselsatta inom de areella näringarna. Detta ses som en svaghet eftersom denna näring förväntas minska ytterligare. En svaghet inom länet är också den låga förädlingsgraden inom bl.a. träindustrin.

Kulturturism lyfts fram som en styrka och som en fortsatt möjlighet till positiv utveckling. Besöksnäringen lämpar sig särskilt väl för den typ av nätverksföretagande som Östsam förespråkar.

Det finns i vissa av länens områden en negativ spiral av minskad befolkning och därmed minskat serviceunderlag vilket leder till minskad *service*. De små orterna och landsbygden har en attraktionskraft för många människor som accepterar pendlingsresor och en förutsättning för en positiv utveckling är att en rimlig närservice kan bibehållas. Ökade krav på barnomsorg och skola i närområdet förväntas, medan behovet av kommersiell service till stor del kan tillgodoses i närmaste tätort, där de flesta också arbetar. Man pratar mycket om tätorterna som stödjepunkter i vid mening. Det är i dessa orter som landsbygdsområdenas framtid måste byggas. Nya servicekoncept måste också skapas som alternativ och lokala servicelösningar bör stimuleras. Regionen nämner t.ex. kooperativ.

Östergötland har ett *natur- och kulturlandskap* rikt på fornlämningar och präglat av brukandet av jorden. Kulturlandskapsfrågorna är en av de prioriterade inriktningarna i miljöarbetet de närmaste åren och viljan är att både värna regionens naturvärden samtidigt som en god tillgänglighet till värdefulla naturområden skapas.

Landsbygden lyfts fram som en attraktiv *boendemiljö* för många, men då måste det finnas viss service och goda kommunikationsmöjligheter. Arbete och utbildning i städerna ska kunna kombineras med ett boende på landsbygden för de som så önskar.

Ungdomarnas flyttbenägenhet upplevs som ett problem. I de ansträngningar som görs för att Östergötland ska uppfattas som attraktivt att bo och verka i måste därför särskilt de yngre kvinnornas värderingar, attityder och behov betonas.

När det gäller affärsdrivande nätverk anses dessa ha passat *kvinnor* särskilt bra. En utveckling av nätverksföretagandet kan därför ge positiva effekter ur ett genusperspektiv. Den könsuppdelade arbetsmarknaden och kvinnors överrepresentation inom offentlig sektor ses som ett problem som måste beaktas.

4.2.4 Östergötlands läns tillväxtprogram

I programmet betonas främst småföretagande och infrastruktur.

Småföretagande

I det regionala tillväxtprogrammet konstateras att små- och medelstora företag är viktiga för sysselsättningen. Det finns ett antal utgångspunkter, bl.a. att nya arbetstillfällen skapas i unga och mindre företag och att få små företag alltför sällan växer och blir medelstora. I strategidokumentet beskrivs att småföretagare bl.a. upplever myndighetsregler som tillväxthinder, vilket regionen vill arbeta för att underlätta. Ett annat problem, åtminstone för vissa grupper av småföretag, är finansiering där särskilda insatser också behövs.

I tillväxtprogrammet lyfts så kallade affärsdrivande nätverk fram som en bra metod för samarbete mellan företag. Det innebär ett nätverk av företag som har ett uttalat strategiskt mål att göra affärer tillsammans (mot kund), till skillnad mot kluster där den gemensamma nämnaren ofta bara är den geografiska platsen. Som stöd till dessa nätverk nämns bl. a. coacher och framtagande av modeller för kunskapsöverföring.

Infrastruktur

En väl fungerande infrastruktur ses som en förutsättning för att nå de övergripande målen inom tillväxtprogrammet. Målet är att skapa en god infrastruktur för såväl landsvägs- och spårbanden trafik som luftburen trafik, sjöfart och telekommunikationer. Regionen vill rent konkret förbättra kommunikationerna, men också försöka påverka inställningen hos befolkningen vad gäller pendling. Just ökad geografisk rörlighet är en central del i insatsområdet arbetskraftsförsörjning och ses som den viktigaste faktorn för att eliminera framtida flaskhalsproblem. Den tidigare utbyggnaden av pendeltågstrafiken tas upp som ett bra exempel och framtida satsningar på kommunikationsområdet planeras, bl.a. för att förbättra vägnätet och trafikeringen mellan Linköping-Norrköping och övriga centralorter i länet.

Inom utbildningsområdet tros lokala lärcentra kunna bidra på ett positivt sätt till arbetskraftsförsörjningen och matchningsproblematiken genom att underlätta för individer att ta del av gymnasie- och högskoleutbildningar.

Övrigt

Ett problem som tas upp i analysen är de könsstereotypa yrkesval som ungdomar gör. För att bryta mönstret måste attitydpåverkande insatser sättas in i tidig ålder. Insatser planeras för att sätta fokus på flickors intresse för teknik, naturvetenskap och hantverksyrken. Ett annat problem är att männen inte fortsätter till högre studier i samma utsträckning som kvinnor.

I diskussionen om ökad rörlighet och pendling beskrivs problematiken med att *kvinnor* pendlar i mindre utsträckning än *män*. Det konstateras att män i mindre grad än kvinnor är beroende av välfungerande kollektivtrafik. Inom företagsområdet planeras för särskilda insatser för kvinnliga entreprenörer/företagare.

I strategidokumentet beskrivs Östergötlands regionala systemsyn, där målen bl.a. är att *samordna* insatserna inom länet mot gemensamma mål, att utnyttja offentliga resurser på regional nivå på ett effektivare sätt samt etablera en gemensam plattform för prioritering och aktivering av utvecklingsresurser.

4.3 HERRLJUNGA OCH TANUMS KOMMUNER I VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN

4.3.1 Herrljunga kommun

Herrljunga kommuns översiktsplan har använts som underlag i datainsamlingen. Framträdande för Herrljunga kommun är översiktsplanens betoning på boende och samverkan.

Boende

Kommunen arbetar efter målet att boendefördelarna ska kunna kombineras med goda möjligheter till arbete och utbildning. Detta uppnås genom ett mer differentierat näringsliv, utveckling och förstärkning av kommunens servicecentra samt att kommunen kännetecknas av god miljö och hög livskvalitet. Ett ytterligare mål för kommunen är en stabil och positiv befolkningsutveckling med varierat boende för att attrahera såväl unga som barnfamiljer och äldre.

Samverkan

En målsättning i arbetet med att ”placera Herrljunga i världen” är att kommunen samverkar och utbyter erfarenheter med andra kommuner och regioner, nationellt och internationellt inom samhällets olika sektorer. Tanken är att i en alltmer global värld kan ett hållbart samhälle, ekonomiskt, socialt och ekologiskt, endast nås i samverkan med andra kommuner och regioner. Samverkan med andra kommuner ger Herrljunga en möjlighet att klara sina uppgifter. Genom god samverkan mellan kommunens förvaltningar, skolor och näringsliv samt högskola och universitet uppnås målet att hela Herrljunga kommun lever och utvecklas med attraktiva servicecentra.

Övrigt

Bra vägar och *kollektivtrafik* bidrar till en positiv befolkningsutveckling och ökar möjligheterna till bostadsval och utbildning, förbättrar miljön, förbättrar företagets kompetens och personalförsörjning, förstorar regioner, förbättrar ungdomars rörlighet samt ökar jämställdheten mellan könen. I kommunen finns dessutom ett anropsstyrt system som möjliggör kollektivtrafik på landsbygden i områden där befolkningsunderlaget inte räcker till för att kunna upprätthålla linjetrafik.

Tillgänglighet till *IT-infrastruktur* är en förutsättning för ett gott företagsklimat samt en möjlighet för mindre och medelstora företag att växa och utvecklas.

Kultur- och naturmiljöerna är en stor kulturell, social och ekonomisk resurs för kommunen och en värdefull tillgång både för orsbor och turister. Bevarande och utveckling skall gå hand i hand.

4.3.2 Tanums kommun

Tanums kommuns översiktsplan samt näringslivsprogram har använts som underlag i datainsamlingen. Framträdande för Tanums kommun är programmets betoning på jord- och skogsbruk samt boende.

Jord- och skogsbruk

Skogen ses av kommunen som en resurs ur såväl ekonomisk som ur social, landskapsmässig och kulturhistorisk synpunkt. Med en mångfald av växter och djur har skogen en mycket stor betydelse för den biologiska mångfalden. Jordbruket samt anslutande verksamheter har stor betydelse för sysselsättningen i kommunen liksom för bibehållandet av en levande landsbygd och för upplevelsen av landskapet.

Kommunen uppger att det ligger i dess intresse att jordbruket förblir en stark näring i kommunen och att restriktivitet bör iakttas när det gäller att ta i anspråk jordbruksmark för andra ändamål. Det är angeläget för landskapsbilden att mjölk- och köttproduktion får ekonomiska möjligheter att fortgå och EU:s stödformer kan bidra till att även marginella marker kan brukas samt till ett öppet landskap. Således avser kommunen att stödja utvecklingsbara familjelantbruk, deltidsföretag och kompletterande verksamheter där lantbrukaren bor för att han totalt sett skall få tillfredsställande inkomster. Genom att medverka till att företagen i kommunen ges möjligheter till att vidareförädla produkter från jordbruk, skogsbruk och fiske främjas utvecklingen av befintliga företag, stimuleras en etablering och start av nya företag samt utvecklas landsbygden.

Boende

Kommunens målsättning att bibehålla och vidareutveckla dagens samhällsservice fordrar att kommunens befolkning ökar i förhållande till dagens nivå. För att åstadkomma detta anser kommunen att det fordras bl.a. attraktiva boendemiljöer samt en god livsmiljö. Övergång till permanent boende av fritidshus i anslutning till samhällena får positiva effekter genom att helårsboende bidrar till ett ökat serviceunderlag. Ny bebyggelse för boende och verksamheter främjar en positiv landsbygdsutveckling.

Övrigt

Inom *besöksnäringen* finns det många arbetstillfällen, vilket gör branschen betydelsefull för kommunens sysselsättning och ekonomi. En vidareutveckling är angelägen för att bibehålla och skapa nya arbetstillfällen samt för att säkerställa fortsatt service för invånarna i kommunens många små samhällen. Detta sker bl.a. genom att utveckla kommunens naturliga förutsättningar vilket stimulerar till samordning, säsongsförlängning, utveckling av befintliga företag samt etablering av nya företag inom turismnäringen.

Fiske är en viktig del av kommunens näringsliv och havet är en betydelsefull tillgång. Ett hinder för fisket och näringslivet i kommunen är en negativ miljöpåverkan.

Kollektivtrafiken bör förbättras för att kommunens struktur med många självständiga samhällen ska kunna behållas och förstärkas. Livskraftiga samhällen i kombination med en levande landsbygd ses som en förutsättning för kommunens utveckling och målet är att kollektiv- och kompletteringstrafik, färdtjänst samt skolskjutstrafik skall samordnas så långt som möjligt för att kunna erbjuda ett brett och flexibelt trafikutbud till rimlig kostnad.

För att förbättra företagens konkurrensförmåga skall kommunen medverka till att kommunikationer och infrastruktur byggs ut. En utveckling inom t.ex. data- och *telekommunikation* förväntas för att kommunens målsättning att bibehålla och öka sysselsättningsnivån ska kunna uppnås. En utveckling av landsbygden anses också kopplad till att denna får samma förutsättningar att använda ny teknik som tätorter och storstadsområden.

Kulturmiljön är en stor tillgång för kommunen och tillsammans med andra tillgångar såsom vacker natur, närhet till bad och båtliv kan den ge stora kvaliteter i boendet. Kommunen skriver vidare att en rik kulturmiljö lockar människor till kommunen och är viktig för turismnäringen.

4.3.3 Sjuhärads delregionala tillväxtprogram

I programmet betonas bl. a. småföretagande, turism och boende.

Småföretagande

Insatser för småföretagande samlas i programmet tillväxt.nu. Det är ett utvecklingsprogram för småföretag som vill och kan växa genom företagsanpassade nätverk som hålls ihop av kommunerna och regionen. Det planeras även för delregionala program för mikroföretag samt för små och medelstora företag.

Turism

I programmet lyfts turism fram som ett tillväxtområde. Det textila kulturarvet och den nuvarande textilhandeln anses ha stor betydelse för turist- och besöksnäringen. Ett framtida tillväxtområde är även vildmarks- och naturturism. I Sjuhärad fokuseras allt tydligare på utveckling av företagskluster och ett insatsområde är att utveckla företag i samverkan, inom bl.a turism. Det långsiktiga målet är att turist- och besöksnäringen i Sjuhärad ska bli en av landets mest framgångsrika destinationer.

Boende

Sjuhärads unika kvalitéer när det gäller kultur, natur och miljö ses som nyckelfaktorer för såväl boende och turism. Boendet lyfts fram som en viktig konkurrensfaktor för att attrahera arbetskraft och öka inflyttningen. I framtiden är det angeläget att kunna erbjuda mer sjönära boende. En kartläggning av boendesituationen i Sjuhärads olika kommuner ska göras för att visa nuläget då kommunerna skiljer sig åt vad gäller förutsättningar. En ”Sjuhäradsgrupp för boendeutveckling” ska bildas där de olika aktörerna sporrar varandra till nya idéer och utveckling.

Övrigt

I Sjuhärad finns en sjudande landsbygd med pendlingsavstånd till expansiva städer som Borås, Jönköping och Göteborg. En förutsättning för detta är givetvis en väl fungerande *kollektivtrafik*. Satsningar måste göras inom väg och järnväg.

För att Sjuhärad ska ha en levande landsbygd och för att näringslivet ska kunna etablera sig utanför de större samhällena krävs en omfattande utbyggnad av *IT-infrastrukturen*. Målet är ett väl utbyggt nät i hela regionen. Internets betydelse för turistnäringen lyfts också fram och regionen avser att i samarbete med Västsvenska Turistrådet utveckla konceptet ”Den virtuella turistbyrån” där marknadsföring, bokning, kompetensutveckling m.m. sker via Internet.

Lokala *lärcentra* är under kraftig utveckling i Sjuhärad. Lärcentra ses som en bra infrastruktur för flexibla utbildningsformer, bl.a. anpassade efter arbetsmarknadens behov av kompetensutveckling. Såväl högskolekurser som KY-utbildningar ska erbjudas via lärcentra. Campus Sjuhärad är en ny arena för samverkan mellan Sjuhäradsbygdens olika parter. Campus Sjuhärads arbete ska leda till verksamhet i såväl högskolans lokaler som i t.ex. lokala lärcentra.

Närhet till såväl offentlig som kommersiell *service* ses som en förutsättning för ett attraktivt Sjuhärad. Regionen strävar bl. a. efter att ha landets bästa grundskola.

Själva tillväxtprogrammet har tagits fram i ett brett partnerskap, men även i programmet i övrigt finns *samverkan*, samordning och samarbete med som starka nyckelord. Det handlar om allt ifrån att samordna insatser för marknadsföring till ökat samarbete mellan näringsliv, offentlig sektor och forskning. Andra utpekade samverkansområden är boende, utbildning och infrastruktur. Konkreta gemensamma satsningar är bland andra Tillväxtcenter Sjuhärad, Destination Sjuhärad och Campus Sjuhärad.

4.3.4 Fyrbodals delregionala tillväxtprogram

Betoningen ligger på småföretagande, jord, skog och fiske samt turism och attraktivitet.

Småföretagande

Småföretagande är ett centralt nyckelord i tillväxtprogrammet. Inom regionen finns stora skillnader vad gäller näringslivets struktur. För att stimulera utvecklingen av små- och medelstora företag samverkar kommunerna i Fyrstad i Näringsliv Fyrstad. I norra Bohuslän samverkar kommunerna inom Näringslivsresurs Norra Bohuslän.

Inom insatsområdet näringslivets förnyelse fokuseras särskilt på insatser för att utveckla små och medelstora företag, då denna grupp utgör en viktig bas för tillväxten av näringslivet. Bland annat

avser regionen stimulera företagen att arbeta i nätverk och allianser för att lösa gemensamma utvecklingsbehov.

Inom landsbygdsområdet poängteras att det ofta handlar om kombinationer av företagande och anställning. Här anses det bl. a. viktigt att fånga upp de möjligheter som finns inom turismområdet och förädlingsarbete i de areella och marina näringarna. De små och medelstora företagen bör även få stimulans inom områdena teknik-, marknadsutveckling, kompetensförsörjning och miljödriven affärsutveckling.

Jord, skog och fiske

I norra Bohuslän förekommer fler företag inom jord, skog och fiske än i de andra delarna av regionen. Där finns ett projekt, SamKraft, som syftar till att komplettera lantbruksföretag med turismverksamhet. I samverkan med den marina verksamheten drivs ett långsiktigt utvecklingsarbete för att möta förändringar inom vattenbruk och fiskeri. Det finns också projekt inom skog och trä med fokus på vidareförädling. I Dalsland har den skogsråvarubaserade industrin (trä, papper och massa) stor betydelse. Möjligheter för kompetenscentra inom bl.a. förädling av naturresurser prövas.

Turism

Turismnäringen är en styrkefaktor för norra Bohuslän som kan komma hela Fyrbodalsregionen till del. Bland annat planeras för fortsatta nyskapande insatser inom kulturturism. I Dalsland genomförs attraktionsfrämjande insatser i ett särskilt program – Attraktiva Dalsland - i vilket bl.a. destinationsmarknadsföring lyfts fram.

Natur och kultur och boende

Attraktionskraft är ett insatsområde i tillväxtprogrammet. I begreppet ryms såväl natur och kultur som *boendemiljöer*. En styrka och möjlighet är särskilt Bohuskustens *attraktivitet*. Strävan är att bli en region med attraktiva och utvecklande livsmiljöer mellan Västerhav och Innan hav. Motivet är att ökad befolkning skapar förutsättningar för ökad tillväxt. Det sjönära boendet ses som en möjlighet.

Övrigt

I analysunderlaget lyfts den svaga *infrastrukturen* fram som ett problem. Det är mycket som måste åtgärdas och kommunikationer är följaktligen ett av fyra insatsområden. Det anses mycket viktigt att infrastrukturfrågorna integreras med övrigt tillväxtarbete, bl.a. utifrån möjligheterna med regionförstoring. Fyrbodalskommunerna har därför börjat samarbeta kring infrastruktursatsningarna, vilka förhoppningsvis ska leda till en gemensam trafiköverenskommelse. Kollektivtrafiken ska utvecklas behovsanpassat. Landsbygdsvägarna ska klara farbarhets- och bärighetskrav året om. Den planerade utbyggnaden av infrastrukturen anses leda till en bättre arbetsmarknad, vilket bl. a. främjar *jämställdheten*. Även satsningar på kompetensutveckling förväntas bidra till bättre jämställdhet.

Delar av Fyrbodalsregionen utgör områden som marknaden inom överskådlig framtid inte kommer att nå med *bredband*. Samtidigt är dessa områden värdefulla utifrån möjligheterna att kombinera naturnära boende med ett konkurrenskraftigt näringsliv. Fyrbodalsregionen vill därför att Västra Götalandsregionen tar ett ansvar för ett heltäckande IT-nät i regionen.

Fyrbodalskommunerna vill främja det livslånga lärandet genom att bl. a. stimulera till *distansutbildning*. De avser att investera i teknik och lärmiljöer som främjar flexibelt lärande. Lokala *lärcentra* spelar en viktig roll, inte minst som samordnare av uppdragsutbildningar.

En god *service* är en förutsättning för det attraktiva boendet och den upplevda tryggheten. Det är därför viktigt att Fyrbodalsregionen får stöd från stat och region i sin strävan att ge människor som bor och verkar i området en god servicenivå.

Hela tillväxtprogrammet andas en insikt om *samverkans* betydelse och även en vilja till samverkan i praktiken. Flera samverkansprojekt inom regionen pågår, bl.a. inom skolområdet, utbildningsområdet, turistnäringen, vägsatsningar etc.

4.3.5 Västra Götalands regionala utvecklingsvision

Framträdande i programmet är samverkansperspektivet. Infrastruktur är ett insatsområde som betonas starkt.

Samverkan

Visionen bygger på samverkan mellan en rad aktörer i regionen och idén om ett ”gemensamt Västra Götaland” bygger på att alla delar samspelar och förstärker varandra. Inom näringslivsområdet lyfts samverkan mellan forskning, näringsliv och det omgivande samhället fram som en viktig framgångsfaktor och inom utbildning betonas vikten av regional samverkan.

Infrastruktur

Infrastruktur och kommunikationer är ett av fem fokusområden, men det är också en viktig del i de fyra generella perspektiven, varav ett handlar om ett gemensamt Västra Götaland där målet bl.a. är att skapa en region med kortare avstånd och ökad tillgänglighet till arbete, utbildning, sociala kontakter m.m. Den nuvarande infrastrukturen och transportsystemet beskrivs som i flera stycken omodernt och outvecklat. Insatsområden är t.ex. effektiva och säkra godstransporter, en snabb kollektivtrafik, en högre standard på väg- och järnväg samt direktflyg till Europas viktigaste destinationer.

Övrigt

Vision Västra Götaland är en plattform för arbetet med att stärka regionens *attraktionskraft*. Grunden i visionen är det goda livet, i vilket naturen och det attraktiva *boendet* lyfts fram som viktiga ingredienser. Ett mål inom fokusområdet näringsliv är att Västra Götaland ska utvecklas till Skandinaviens mest besökta, uppskattade och inkomstbringande *turismregion*.

Att ta vara på resurser hos både *kvinnor och män* innebär bredare perspektiv och större möjligheter till nytänkande. Viktiga inslag i visionen är att den könsuppdelade arbetsmarknaden ska brytas, god hälsa hos både kvinnor och män och en jämställd maktstruktur. Vad gäller kollektivtrafik ska den utvecklas i en riktning som svarar mot både kvinnors och mäns transportbehov. Infrastrukturutbyggnaden ska ta hänsyn till både mäns och kvinnors värderingar.

4.3.6 Västra Götalands tillväxtprogram

Även i tillväxtprogrammet betonas samverkan och infrastruktur. Dessutom är jämställdhet ett prioriterat område.

Samverkan

Regionen satsar mycket på samhörighet mellan de olika delregionerna Göteborg, Skaraborg, Sjuhärad och Fyrbodalen. En mer sammanhållen region antas ge större möjligheter till arbete, utbildning, handel, kultur och fritid och vård genom att tillgängligheten ökar. En utmaning är att klara fungerande samhällen i alla delar av regionen, där vissa delar av regionen växer, medan andra minskar befolkningsmässigt. Regionens använder sig av en så kallad samverkanstrappa som en modell för lärande regional utvecklingspolitik. Samverkan sker också inom en rad konkreta områden, exempelvis samverkan för ungt företagande, västsvensk universitetssamverkan, samverkanslösningar för person- och godstransporter.

Infrastruktur

Utveckling av infrastrukturen i regionen är en del i den övergripande strategin.

Transportinfrastrukturen har stora brister och flaskhalsar och investeringar måste göras för att öka tillgängligheten för alla. Ett mål är att 20 procent fler arbetstillfällen ska vara nåbara via kollektivtrafik år 2007.

När programmet skrevs 2003 var målet ett öppet offentligt *IT-nät* som når hela Västra Götaland 2005. En viktig framgångsfaktor är även att möjliggöra flexibelt arbete via IT.

Det livslånga lärandet betonas i tillväxtprogrammet och i fokus står bl.a. ett flexibelt utbildningssystem med virtuellt universitet, *distansutbildning* och *lärcentra*.

Kvinnor och män

Regionen anser att jämställdhetsaspekter bör lyftas fram ytterligare med syfte att poängtera behovet av att tillvarata både kvinnors och mäns resurser som drivkrafter för tillväxt. Åtgärder som lyfts fram är riktade satsningar på kvinnliga företagare och ”jämtegrerad” trafik- och infrastrukturplanering. Vidare ses en könsuppdelad arbetsmarknad som ett stort problem och därmed även skillnaderna mellan kvinnors och mäns utbildningsval. Program för att motverka detta ska finnas i skolan. Ett konkret mål är att skillnaderna ska minska med 5 procent senast år 2007.

Övrigt

Ett prioriterat programområde är att ”stimulera nyskapande”. Fler *företag* som jobbar i gemensamma nätverk antas i programmet vara en möjlig väg att gå. Nätverksbyggande och mötesplatser för företag, samhälle och högskolor är något som ska komma *alla* delar av Västra Götaland till del.

Vad gäller de areella och marina näringarna nämns de endast i samband med infrastruktur och förnybara system. Särskilda satsningar ska göras för att utveckla alternativa lösningar som leder till förnybara system inom turism, areella och marina näringar, vilka verkar direkt i ekosystemen.

Regionen vill bli ännu bättre på att dra nytta av natur- och kulturarvet som en av *turismens* baser samt för att stärka regionens *attraktivitet*. Bohusläns omfattande gränshandel och turism lyfts fram som unikt för den delen av regionen.

För att skapa aktiva invånare i Västra Götaland ska bl. a. öppna kanaler för *ungdomars* delaktighet och engagemang skapas med direkta kopplingar till det politiska beslutsfattandet. Som ett aktivitetsmål nämns samverkan för ungt företagande.

4.4 SAMMANFATTNING

Boende är den enda centrala fråga som finns med i samtliga kommunala program. Turism, jord och skog, samverkan och IT/bredband samt kollektivtrafik och kommunikationer finns med i fem av sex kommuners program liksom natur och kultur. Centrala frågor som *inte* nämns i något av de kommunala programmen som samlats in från de sex kommunerna är insatser för att stimulera företagande på landsbygden, enskilda vägar, post och kassa, samlingslokaler samt upphandling av varor och tjänster från lokala producenter och aktörer. Se även tabell 1.

Tabell 1. Centrala frågor i de kommunala programmen

Län/kommun	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Härjedalen kommun			X	X		X	X	X	X	X			X			X		X	X		
Ragunda kommun			X	X											X	X		X	X		
Söderköpings kommun		X	X	X	X			X	X	X			X	X	X	X	X	X	X		
Ödeshögs kommun		X	X	X	X	X		X	X	X			X	X	X	X	X		X		
Herrljunga kommun								X	X	X					X	X			X		
Tanums kommun			X	X	X			X	X	X					X	X					
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19		

1. Företagande på landsbygden	8. Kommunikationer	15. Natur och kultur
2. Småföretagande	9. Kollektivtrafik	16. Boende
3. Turism	10. IT/bredband	17. Barn och unga
4. Jord och skog	11. Enskilda vägar	18. Kvinnor och män
5. Fiske	12. Post och kassa	19. Samverkan
6. Lärcentra	13. Livsmedelsbutiker, hemsändning	20. Upphandl. av varor och tjänster fr lokala producenter och aktörer
7. Distansutbildning	14. Grundskola, byskola	21. Samlingslokaler

I samtliga regionala utvecklingsprogram hanteras förutom kommunikationer även turism, boende, män och kvinnor samt samverkan. Fisket hanteras inte i de regionala utvecklingsprogrammen. I de regionala tillväxtprogrammen är de gemensamma nämnderna färre än i de regionala utvecklingsprogrammen. Förutom kommunikationer och samverkan hanteras kollektivtrafik och småföretagande i samtliga program. Överhuvudtaget hanteras färre centrala frågor i de regionala tillväxtprogrammen än i de regionala utvecklingsprogrammen och till listan över frågor som inte hanteras i de regionala tillväxtprogrammen läggs boende och livsmedelsbutiker/hemsändning.

De delregionala tillväxtprogrammen för regionerna Sjuhärad och Fyrbodol i Västra Götalandsregionen hanterar båda småföretagande, turism, kommunikationer, IT/bredband, natur och kultur, boende samt samverkan. Samtliga dessa frågor hanteras även i Västra Götalandsregionens regionala tillväxtprogram med undantag för boende. Frågor som inte hanteras i de delregionala programmen är förutom de ovan nämnda även livsmedelsbutiker/hemsändning, grundskolor/bygdeskolor samt barn och unga. Se även tabell 2.

Tabell 2. Centrala frågor i de regionala programmen

Län/kommun	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
Jämtlands län: RUS		X	X	X		X		X	X	X					X	X	X	X	X		
Jämtlands län: RTP		X	X	X	X			X	X	X				X	X				X		
Östergötlands län: RUP		X	X	X		X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X		
Östergötlands län: RTP		X				X		X	X									X	X		
Västra Götalandsregionen: RUV			X					X								X		X	X		
Västra Götalandsregionen: RTP		X	X	X	X	X	X	X	X	X					X		X	X	X		
Västra Götalandsregionen: RTP Sjuhärad		X	X			X		X		X					X	X			X		
Västra Götalandsregionen: RTP Fyrbodol		X	X	X	X		X	X	X	X					X	X		X	X		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19		

5 KOPPLINGAR MELLAN KOMMUNAL OCH REGIONAL NIVÅ

I det här avsnittet redogörs för kopplingar mellan den kommunala och regionala nivån som hittats i de studerade dokumenten. I avsnittet redogörs också för de genomförda telefonintervjuerna med representanter för regionerna och kommunerna. Telefonintervjuernas fokus har varit kommunernas och regionernas egen uppfattning om samspelet mellan nivåerna och ska komplettera dokumentstudien.

5.1 JÄMTLANDS LÄN

I den regionala utvecklingsstrategin för Jämtland betonas jord och skog i relation till landsbygdsutveckling, ett levande kulturlandskap och som en del i en stark turismutveckling. Överensstämelsen med kommunernas bild av jord och skog och dess betydelse för turism är god. Det regionala tillväxtprogrammet lyfter endast fram skogen och då vidareförädling, utveckling av bioenergi, ny teknik och nya möjligheter inom biokomposit. Kopplingen till kommunernas hantering av jord och skog är således svagare än i den regionala utvecklingsstrategin.

Attraktiva boendemiljöer ses i den regionala utvecklingsstrategin som resultatet av de unika natur-, kultur- och livsmiljövärdena som finns i länet. Ur den aspekten hanteras attraktiva boendemiljöer lika i de kommunala programmen och i den regionala utvecklingsstrategin. I den regionala utvecklingsstrategin är emellertid inte kopplingen mellan boendemiljö och inflyttning eller attraktiviteten och brukandet av jord och skog lika tydlig som i de kommunala programmen. För kommunerna är boendet centralt i arbetet med att skapa inflyttning och attrahera företag.

En hållbar utveckling kopplas i det regionala tillväxtprogrammet samman med en ökning av boendemöjligheter i attraktiva lägen. Det är en konkurrensfaktor för boende om det finns möjligheter att arbeta distansoberoende. Hållbarhetsaspekten finns med i kommunernas hantering av boende, då inflyttning är ett måste för att få underlag för den kommunala servicen. Kommunerna ser t.o.m. fritidsboendet som en möjlighet för bibehållandet av åtminstone bensinmack och butik. Situationen är alltså så akut i kommunerna att den mest basala servicen t.o.m. är beroende av fritidsboendet.

Den regionala utvecklingsstrategin skriver att samarbete är nyckeln till positiv utveckling och i det regionala tillväxtprogrammet ses samverkan som ett arbetsredskap. Dessa tankar konkretiseras av kommunen. Samverkan mellan aktörer och nivåer samt inom och mellan sektorer tycks av regionerna liksom kommunerna uppfattas som mycket viktigt.

En tillväxtmotor för hela länet är turismen, enligt det regionala tillväxtprogrammet, vilket överensstämmer med Härjedalens uppfattning. Den regionala nivån ser liksom Härjedalen natur- och kulturutbudets attraktionskraft för turisterna. Den regionala utvecklingsstrategin ser också turismens betydelse för tillväxt, men menar även att intensiv turism står i konflikt med bibehållandet av höga natur- och kulturmiljövärden.

Intressant och avvikande från andra kommuner i utredningen är Härjedalens och Jämtands läns fokus på kvinnors benägenhet att flytta. Målen i de regionala programmen är att göra länet mer attraktivt för kvinnor men några konkreta insatser nämns inte i programmen. Härjedalen föreslår i sina program en satsning på fritidssysselsättningar för kvinnor för att på det viset få kvinnor att stanna kvar, återvända, respektive flytta dit. Härjedalens skrivningar är alltså mer konkreta än de regionala.

Härjedalens hantering av kollektivtrafik speglas i det regionala tillväxtprogrammet som också kopplar utvecklingen i ett område till kollektivtrafiken. Även kommunens hantering av teletekniska kommunikationer speglas i det regionala utvecklingsprogrammet i vilket det står att modern IT-infrastruktur underlättar för företagande och boende också i länets perifera delar.

5.2 ÖSTERGÖTLANDS LÄN

Det regionala utvecklingsprogrammet kopplar ihop kulturturism med en positiv utveckling, medan det regionala tillväxtprogrammet inte alls hanterar turism i den mening utredningen avser. Kopplingen som Ödeshögs kommun gör mellan turism och inflyttning och nyetablering återspeglas inte i de regionala programmen. De regionala programmen ser inte heller turismen som ett verktyg för att öka resurserna för att sköta landskapet, trots att det regionala utvecklingsprogrammet konstaterar att länet fortfarande är en jordbruksbygd. Turismen betydelse för skärgårdens handel och service som Söderköpings kommun lyfter betonas inte i de regionala programmen.

I det regionala utvecklingsprogrammet antas, liksom i Ödeshög, att andelen sysselsatta inom jordbruket inte kommer att öka, men jord och skogens betydelse för näringslivet betonas bara i det kommunala programmet. Programmen för regional utveckling ger inte heller uttryck för att kompletterande verksamheter skulle vara en väg att gå för att behålla verksamheter inom de areella näringarna, som de båda kommunerna ger uttryck för. Jordens och skogens betydelse för kommunerna återspeglas sålunda inte i de regionala programmen. Det regionala utvecklingsprogrammet konstaterar att länet fortfarande är en jordbruksbygd med en förhållandevis hög andel sysselsatta inom de areella näringarna, men ser det snarare som en svaghet än en tillgång.

Kommunernas hantering av boendet, dvs. att boende på landsbygd kräver viss service och goda kommunikationsmöjligheter, återspeglas även i det regionala utvecklingsprogrammet. Även kommunernas fokusering på småföretagandet finns återspeglad i det regionala utvecklingsprogrammet genom insatsområdet utveckling av landsbygden. Där framhålls liksom i de kommunala programmen betydelsen av att bibehålla och utveckla det lokala näringslivet på landsbygden. Lärcentra anses också viktigt av såväl de två kommunerna som den regionala nivån i Östergötland.

Samverkan ska enligt det regionala utvecklingsprogrammet användas för att mobilisera regionens resurser för att utveckla och öppna formerna för det politiska arbetet på regional nivå. För kommunerna är samverkan mer praktiskt orienterat, där samverkan mellan företag och mellan företag och kommun påverkar och leder till sysselsättnings- och näringslivsutveckling.

Kommunerna hanterar lanthandlarnas betydelse för landsbygdens utveckling och attraktionskraft lika. Attraktionskraften i att bibehålla en rimlig närservice och för en positiv utveckling av landsbygden och de små orterna finns även med i det regionala utvecklingsprogrammet. Närservicen tycks emellertid för den regionala nivån främst vara kopplad till offentlig service och inte den kommersiella som kommunerna ger uttryck för.

Ödeshögs bild av kollektivtrafikens roll för landsbygden speglas i det regionala utvecklingsprogrammet i vilket det står att bra kommunikationer ger den enskilde möjlighet att välja boende och arbete och är en förutsättning för att skapa balans mellan regionens centrala och perifera delar. Det regionala tillväxtprogrammet pekar ut en rad satsningar på kommunikationsområdet som innebär att pendlingsmöjligheterna mellan centralorterna i länet förbättras. Fokus kan i det regionala tillväxtprogrammet sägas ligga på centralorterna och inte på bygderna utanför centralorterna.

De könsstereotypa yrkesval som ungdomar gör ses i det regionala tillväxtprogrammet som ett problem och liksom Söderköpings kommun anser regionen att insatser måste genomföras för att

sätta fokus på flickors intresse för teknik, naturvetenskap och hantverksyrken. Även i det regionala utvecklingsprogrammet finns skrivningar rörande den konsupplade arbetsmarknaden och kvinnors överrepresentation inom offentlig sektor. Söderköpings hantering av frågan barn och unga, dvs. att unga med invandrarbakgrund är en helt ny resurs för arbetsmarknaden, framgår inte på den regionala nivån. Istället kopplas frågan ihop med ungdomars och särskilt unga kvinnors flyttbenägenhet.

5.3 VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN

I Västra Götalandsregionen skiljer sig programstrukturen åt när det gäller det regionala tillväxtprogrammet jämfört med Jämtlands och Östergötlands län. Mellan den kommunala och regionala nivån finns en delregional struktur med delregionala tillväxtprogram, vilka också redovisas här. För Herrljunga kommun finns RTP Sjuhärad och för Tanums kommun finns RTP Fyrbodol.

Skogens vikt för Tanums kommun återspeglas i det delregionala tillväxtprogrammet som liksom kommunen konstaterar att där finns fler företag inom de areella och marina näringarna än i andra delar av regionen samt att det måste till kompletterande verksamheter. Det regionala tillväxtprogrammet nämner endast de areella och marina näringarna i samband med infrastruktur och förnybara system som verkar direkt i ekosystemen. Betydelsen för sysselsättningen som kommunerna tillskriver de areella näringarna återfinns alltså på den delregionala men inte på den regionala nivån.

Besöksnäringen med många arbetstillfällen är liksom skogen en betydelsefull bransch för Tanums kommun. En vidareutveckling är angelägen för att bibehålla och skapa ny sysselsättning och för att säkerställa fortsatt service för invånarna. I det delregionala tillväxtprogrammet hanteras turismnäringen som en styrkefaktor för norra Bohuslän och turism lyfts även fram i det regionala tillväxtprogrammet såväl som i den regionala utvecklingsvisionen. Kommunerna ser natur- och kulturarvet som en av turismens baser. I de delregionala liksom i de regionala programmen är naturen en viktig ingrediens i arbetet med att stärka regionens attraktionskraft för bl.a. besökare.

Det delregionala tillväxtprogrammet Sjuhärad speglar Herrljunga kommuns uppfattning om kollektivtrafikens roll för en positiv utveckling. Liksom Tanum lyfter det delregionala tillväxtprogrammet Fyrbodol vikten av kollektivtrafikens flexibilitet. De regionala programmen hanterar kollektivtrafiken och kopplar ihop den med tillgänglighet och regionförstoring. Tankarna från de kommunala och de delregionala programmen finns med på regional nivå. De kommunala tankarna har där lyfts fram och blivit större och mer allomfattande. Kopplingen i de kommunala programmen mellan kollektivtrafik och en levande landsbygd görs ej i de regionala programmen.

Tanum och Herrljunga beskriver IT i relation till näringslivet och dess konkurrensförmåga, något som upprepas såväl på den delregionala nivån som på den regionala, även om målet i det regionala tillväxtprogrammet inte direkt är kopplat till näringslivet utan handlar om tillgänglighet.

Attraktionskraften i regionen ger unika boendemöjligheter och kommunerna ser boendet som ett sätt att öka befolkningen i kommunen. Boendet är enligt den regionala utvecklingsvisionen en viktig ingrediens för regionens attraktionskraft. Här finns en skiljelinje; kommunerna ser att attraktiviteten ger boendemöjligheter, medan regionen ser boendet som en grund för regionens attraktionskraft. Den delregionala nivån gör också kopplingen mellan attraktivt boende och befolkningsökning.

Samverkan är ett instrument för framgång enligt de regionala och delregionala programmen. Konkret kopplas det bl.a. till regionförstoring och näringslivsutveckling. För Herrljunga kopplas

begreppet samverkan till möjligheten att skapa ett hållbart samhälle tillsammans med andra kommuner och regioner.

5.4 KOMMUNER OCH REGIONERS EGEN UPPFATTNING OM KOPPLINGEN MELLAN DE BÅDA NIVÅERNA

Strukturen i avsnittet följer frågeformulären (se bilaga 2).

5.4.1 Vilken betydelse har de kommunala programmen i den regionala planeringen Västra Götalandsregionen anser att programmen har betydelse eftersom kommunernas åsikt väger tungt i olika program och processer. Det samarbete som regionen har med kommunerna sker via de fyra kommunalförbunden som i sin tur baserar sitt arbete på de kommunala programmen. Även från Jämtlands län framförs en liknande åsikt. Kommunernas inflytande sker främst via Rådet för regional utveckling samt genom att de kommunala företrädarna hänvisar till sina egna program i arbetsgrupper och liknande. Östergötlands län anser inte heller att själva programmen i form av pappersprodukter har särskilt stor betydelse, utan det är dialogen som är viktig.

När frågan ställs till kommunerna i Jämtlands län svarar de att programmen har betydelse, Ödeshögs kommun anser också att programmen har betydelse, medan Söderköping inte tycker att de har så pass mycket insyn i det regionala planeringsarbetet att de kan uttala sig. Regionen frågar efter kommunens synpunkter då program skrivs och vid inbjudan till deltagande kan då kommunen föra fram det den vill. Tanums kommun vet ej om de kommunala programmen har betydelse, men säger att idealbilden är ju att det från centralt håll samlas in material från kommunerna och en gemensam nämnare hittas, men det kan lika gärna fungera åt andra hållet. Herrljunga kommun i Västra Götalandsregionen anser inte att de kommunala programmen har betydelse, då regionen inte har kommit så långt i sitt arbete att det finns med på agendan.

5.4.2 Vilka program har störst betydelse?

De tre regionerna anser att översiktsplanerna har störst betydelse för den regionala planeringen. Västra Götalandsregionen menar att översiktsplanerna är de enda kommunala programmen som är tvärssektoriella. Övriga program såsom näringslivsplaner och serviceprogram som fokuserar på olika sektorer är inte lika intressanta.

Härjedalen och Ragunda kommuner nämner båda översiktsplanerna som de kommunala program som har störst betydelse för den regionala planeringen. Ragunda anser att samtliga program har betydelse för all regional planering, då kommunerna känner till sin del av regionen och tycker det märkligt om inte regionen tar del av det som görs ute i kommunerna. Ödeshögs kommun tycker också att översiktsplanen har störst betydelse för den regionala planeringen, liksom kommunala landsbygdsprogram och kommunala infrastrukturprogram. Både Härjedalen och Ödeshög lyfter fram kommunens planmonopol som skäl till översiktsplanens betydelse för den regionala planeringen. Översiktsplanens stora betydelse för den regionala planeringen motiveras även den av Tanums kommun mot bakgrund av planmonopolet. Översiktsplanen styr till stor del vilka satsningar som kan göras i kommunen, då planmonopolet utgör basen för vad kommunen gör med sin mark. Den regionala nivån kan inte ta markresurser i anspråk om inte kommunen har pekat i samma riktning i översiktsplanen.

5.4.3 Vad i de kommunala programmen har den regionala nivån mest nytta av?

Västra Götalandsregionen kan inte peka ut enskilda program och frågor som är viktiga, utan anser att det centrala är den dialog som förs. Inriktningsbesluten i översiktsplanerna är bra för länsstyrelsen att ha i ryggen vid beslut om projekt och stöd, anser Jämtland. I Östergötlands län ser regionförbundet, Östsam, hur kommunerna tänker i översiktsplanernas faktabeskrivningar och strategidiskussioner.

Ödeshögs kommun tror att faktabeskrivningar och strategier för utveckling är de delar i översiktsplanen som regionen har mest nytta av och relaterar betydelsen till översiktsplanens handlingsplan för bebyggelse. Härjedalens kommun tror inte att kommunens faktabeskrivningar eller visioner gör någon nytta på den regionala nivån, utan tror att mål, insatsområden och åtgärder är viktigare. De anser att visionerna på den regionala nivån är för breda, medan de kommunala är mer konkreta och faktabeskrivningarna som den regionala nivån gör är för stereotypa. Ragunda tror att visioner och strategier är det som regionerna har mest nytta av, då den regionala nivån bör ha en stor insyn i strategier och visioner för att kunna arbeta fram ett regionalt tillväxtprogram.

5.4.4 Hinder för samspel med den kommunala respektive regionala nivån i den regionala planeringen

Ingen av regionerna tycker att det egentligen finns några hinder för samverkan. Olika fokus när det gäller grunderna för regionalpolitiken och syftet med olika program lyfts dock fram av Jämtlands län som ett problem. Kommunerna uppfattas av länsstyrelsen som om de fortfarande är inne på ”utjämningstanken med stöd till eftersatta områden, medan det nya mål 2, där direktivet från regeringen och syftet att satsa mer på tillväxt och konkurrenskraft innebär satsningar i områden där det redan går bra. Otydliga uppdrag för kommunförbunden anges av Västra Götalandsregionen som hinder i samspelet med den kommunala nivån. Östsam berättar om tidigare hinder såsom konkurrens mellan kommunerna relaterat till länets struktur med två stora kommuner och en rad små landsbygdskommuner.

Kommunerna ger inte heller uttryck för några direkta hinder. Söderköpings kommun tycker inte att det borde finnas några problem då de båda nivåerna bör sträva åt samma håll. Problemet som kommunen upplever det har att göra med bristen på resurser samt regionens korta framförhållning när det gäller att inhämta synpunkter. Herrljunga kommun tycker att problemet består av att det finns lite mer arbete att göra när det gäller struktureringen av arbetsformerna, samverkan och samarbete. Det finns många aktörer inom t.ex. trafikområdet och det är svårt att föra en dialog. Tanums kommun tycker att det stora antalet kommuner gör att regionen knappast hinner med alla och problemet är att försöka synas i mängden.

De hinder som Härjedalen ser har inte med länsstyrelsen att göra. Relationen till länsstyrelsen är god, anser kommunen, som istället ser hinder hos de nationella verk som är med i processen. De uppger inte ta inte några regionala hänsyn utan eftersträvar en likriktning över landet, tycker kommunen.

5.4.5 Framgångsfaktorer för samverkan med den kommunala respektive regionala nivån i praktiken

Framgångsfaktorer som betonas av Östergötlands län är pengar till projekt, bra regional översikt genom det regionala utvecklingsprogrammet, fördjupade åtgärdsprogram i dialog med kommuner och andra aktörer samt en uttalad vilja med landsbygden. Jämtlands län nämner sin modell med ramprogram². Länet har också provat att lämna över ansvar till kommun i en viss fråga, vilket varit framgångsrikt. Västra Götalandsregionen tycker att faktorer för framgång är tydligare mandat för kommunförbunden, effektivare mötesplatser, tydligare lokala perspektiv samt insikt om ömsesidigt beroende, t.ex. stad – land.

Ödeshögs kommun tycker att regional planering kan bli för stort vilket gör det svårare att samverka. Samverkan mellan kommuner är mer framgångsrikt för då handlar det om konkreta

² Ett ramprogram är ett beslut om stöd till ett projekt där stödmottagaren i sin tur beviljar andra parter projektstöd. Programmet är i princip en mellanhand mellan projekten och mål i sekretariaten. Inom ramprogrammet hanteras beslut, rekvisitioner samt uppföljning och utvärdering av de beviljade underprojekten. Källa: ”Handledning för mål 1projekt. Mål 1 Södra Skogslänsregionen 2000 – 2006”.

saker. För många inblandade i samverkan är inte heller bra, då det blir för tungrott, anser kommunen. Härjedalen är inne på samma linje som Ödeshög och menar att samverkan används för att man är tvungen, men sedan är det svårare att skapa konkret samarbete. Ragunda ser samverkan i sig som en framgångsfaktor, men att det ibland saknas ekonomi för att kunna delta. För att undanröja detta hinder tycker kommunen att det kunde finnas en samverkansbudget på länsnivå.

Herrljunga kopplar tillbaka till de hinder som kommunen ser inom trafikområdet. För att samverkan ska bli framgångsrikt bör arbetet ske i trafikstråk och inte utifrån de administrativa gränserna då de inte alltid är ändamålsenliga. En större regional drivkraft skulle också kunna bidra till en framgångsrik samverkan, anser kommunen.

5.4.6 Andra sätt som den kommunala nivåns idéer tas tillvara på den regionala nivån
Kommunernas medverkan i partnerskap och projekt inom strukturfondsarbetet har i Östergötlands län lett till mer intensiva kontakter. I dialogen för kommunerna fram sina synpunkter, vilka tas tillvara på den regionala nivån och påverkar planeringen konkret, anser regionen. Jämtlands län lyfter Rådet för regional utveckling där kommunerna finns representerade, arbetsgrupper inom olika områden, samrådsförfarande vid planfrågor såsom transport/kommunikationer och jämställdhet, årliga överläggningar inom boendepaneringen samt årliga träffar inom näringslivsutveckling och samarbete i olika projekt. Inomlandsbygdsutveckling finns ramprogram i vilka kommunerna ansvarar för kontakter med och fördelning av medel till lokala utvecklingsgrupper.

Västra Götalandsregionen har en modell för beredning i vilken regionen och de fyra kommunförbunden ingår. Kommunförbunden har i sin tur varsitt partnerskap på hemmaplan i vilka kommunerna ingår. Frågor som lyfts i beredningsgruppen slussas via kommunförbunden. Regionen har vid sidan av beredningsgruppen ett partnerskap som består av opolitiska aktörer och på detta sätt renodlas det politiska ansvaret till beredningsgruppen.

5.4.7 Andra sätt som den kommunala nivån deltar i den regionala planeringen
Kommunerna i Östergötlands län berättar att de deltar i möten som sker på regionförbundet. Söderköping lägger till att de svarar på remisser som regionförbundet skickar ut. Kommunen sitter inte med i något partnerskap på tjänstemannanivå. Ödeshög lyfter fram kommunens medverkan i Leader+ och arbetsgrupper i samverkan med andra kommuner.

Härjedalen och Ragunda kommuner i Jämtlands län betonar båda den politiska representationen i det regionala rådet. Härjedalen har även en representant i länsstyrelsens styrelse. Kommunen svarar på remisser, finns med i stora partnerskapet och i de olika fokusgrupperna samt deltar i länsgemensamma projekt. Ragunda samverkar vidare med tjänstemän i olika projekt och finns med i olika grupperingar som länsstyrelsen har.

Kommunförbundet Fyrbodal är viktigt för Tanums kommun som ser förbundet som deras intresseorganisation, men påpekar att de själva också driver frågor. Kommunen finns även representerad i olika arbetsgrupper, bl.a. i arbetsgruppen för världsarvsområdet samt är delägare i länstrafiken. Samverkan mellan kommuner i form av ett nätverk mellan landsbygdsutvecklare och i form av en arbetsgrupp för stambanan lyfts av Herrljunga kommun. Vidare nämner kommunen att de deltar i olika projekt samt i arbetet med regionala tillväxtprogram.

5.4.8 Tycker kommunerna att de får gehör på den regionala nivån?

Herrljunga, Härjedalen, Ragunda, Ödeshög och Söderköping tycker att de får gehör på den regionala nivån. Ragunda tycker emellertid att det är en för kraftfull fokusering på Östersund och Åre och att småkommunerna glöms bort. Kommunen anser att regionen måste ha bättre koll på vad som händer runtom i länet och att turism är ett levebröd oavsett vilken kommun man bor i. Söderköping tycker att de får ett visst gehör då regionen ändå frågar efter vad

kommunen tycker i olika frågor, men det är svårt att se om det får något direkt genomslag. Inom kommunikationsområdet tycker Ödeshög att deras synpunkter tas tillvara. Härjedalen anser att förtroende från länsstyrelsen främst märks genom att kommunen erhåller finansiering till projekt.

5.4.9 Vilket program speglar kommunens synsätt bäst?

Ragunda kommun svarar att de ställer upp på det mesta i de regionala dokumenten då de är allmänt hållna. Herrljunga kommun säger att på en väldigt övergripande nivå speglar den regionala utvecklingsvisionen kommunens synsätt bäst.

5.4.10 Den regionala organisationsstrukturens betydelse för kopplingen till den kommunala respektive regionala nivån

Både Västra Götalandsregionen och Regionförbundet Östsam i Östergötlands län tycker att den regionala organisationsstrukturen har betydelse för kopplingen. Östsam ser den nya organisationen som en regional träffpunkt genom vilken nya nätverk har etablerats. Kommunerna finns naturligt med i förbundets verksamhet genom att alla kommunstyrelseordförandena sitter i styrelsen. I olika arbetsgrupper ingår också såväl politiker som tjänstemän.

Jämtlands län framhåller samförstånd som viktigt för kopplingen till den kommunala nivån. Härjedalens kommun ser inte att organisationsstrukturen som sådan har betydelse för om det finns någon koppling eller ej utan det är snarare de som arbetar med frågorna som får betydelse för om det finns någon koppling eller ej. Byts människorna ut kan en ny struktur på kort sikt få betydelse, men är det samma människor ser inte kommunen att resultatet skulle bli annorlunda.

Kommunerna i Östergötland ser att organisationsstrukturen har betydelse för kopplingen till den regionala nivån. Söderköping anser att det kan bli en splittring när det är två organ på regional nivå som de har att förhålla sig till. De anser att kommunförbundets funktion kan bli bra, men bara för att det inte är staten är det inte automatiskt bra. Ödeshögs ser en tydligare koppling då det i Östsam hanteras mer konkreta frågor såsom kommunikationer och kollektivtrafik.

I Västra Götalandsregionen ser kommunerna en tydligare koppling mellan nivåerna. Herrljunga anser att självstyrelseorganet har en starkare koppling mellan kommunal och regional nivå och Tanum ser regionen som lite mer spjutspets än vad landstinget tidigare var.

6 ANALYS OCH DISKUSSION

I analysavsnittet diskuteras kopplingar mellan nivåerna inom några områden. Det förs också en diskussion om andra sätt att hantera underifrånperspektivet än genom program- och planeringsdokument.

KOPPLINGAR MELLAN NIVÅERNA

Jord och skog

För samtliga sex kommuner är platsen och dess tillgångar av central betydelse för den utveckling de ser framför sig. Genomgående beskrivs *hela kedjan* från brukandet av jorden och skogen och de areella näringarnas betydelse för sysselsättning och näringsliv till det svenska landskapets karaktär och attraktionskraft. Beroendeförhållandet mellan de olika delarna blir tydlig, exempelvis att turism kräver ett attraktivt landskap, vilket i sin tur bygger på ett öppet landskap (brukad jord).

Platsen och dess tillgångar betonas även av de tre regionerna, dock görs inte lika tydliga kopplingar mellan areella näringar och natur- och kulturmiljöer, turism och näringsliv i de regionala programmen. Ett exempel är Jämtlands läns regionala utvecklingsstrategi, i vilken kopplingen mellan attraktiva natur-, kultur och livsmiljövärden och boende är tydlig, liksom den är i Härjedalen och Ragundas program. I den regionala utvecklingsstrategin är dock kopplingen mellan attraktiviteten och jord- och skogsbruk inte lika tydlig som i de kommunala programmen. Inte heller framgår det i den regionala utvecklingsstrategin att attraktionen i miljöerna är ett instrument för att öka befolkningen.

I Östergötlands län är skillnaderna mellan regionen och de två kommunerna än tydligare. För kommunerna är jord- och skogsbruk en betydelsefull del av näringslivet, medan det regionala utvecklingsprogrammet konstaterar att den höga andelen sysselsatta inom de areella näringarna är en svaghet för länet. I Västra Götalandsregionen försvinner jord- och skogsbruksfrågorna på den regionala nivån, dock återspeglas kommunernas hantering på den delregionala nivån.

En stor del av attraktionskraften för turisterna och för de boende har skapats av människan. Bebyggelse och öppna landskap, våra natur- och kulturmiljöer, är en stor inkomstkälla för boende i områden med höga natur- och kulturmiljövärden. Natur- och kulturmiljöerna behöver dock underhåll, vilket ofta inte framgår i de regionala programmen. En del av kedjan fattas alltså i de regionala programmen och kopplingen till de utvecklingsmöjligheter som kommunerna gör framkommer inte i den regionala nivåns program.

Jord- och skogsbrukets begränsade roll i de regionala programmen kan förklaras av att i Sverige är dessa områden inte en del i den regionala utvecklingspolitiken. Genomförandet av jordbrukspolitiken hanteras av länsstyrelser och inte av regionförbund eller självstyrelseorgan och på länsstyrelsen hanteras frågorna av en annan enhet än den som hanterar regional utveckling. Jordbrukspolitiken är överstatlig till skillnad från den regionala utvecklingspolitiken där kompetensen inom politikområdet är delad mellan medlemsstaterna och EU. Den svenska regionalpolitiken i formen regionala utvecklingsprogram och tillväxtprogram är inte en produkt som styrs från EU, till skillnad från jordbrukspolitiken.

Tillgänglighet

Kopplingen mellan den kommunala och regionala nivån ifråga om kollektivtrafik och IT/bredband är god. Det tycks råda en gemensam uppfattning om att en god och flexibel infrastruktur i olika former är viktigt för tillgängligheten till platsen och till regioncentra samt är en förutsättning för en positiv utveckling. Även om regioner och kommuner har olika utgångspunkter i sina resonemang och beskrivningar är detta helt klart ett område som knyter

samma aktörer från de olika nivåerna. Det finns ofta både en gemensam vilja och konkreta samarbetsprojekt.

Småföretagande

Frågor om småföretagande tas bara upp av kommunerna i Östergötlands län. Att området inte återfinns hos kommunerna i Jämtland eller Västra Götaland behöver dock inte betyda att de är förbisedda. Näringslivets struktur i de små kommunerna gör säkerligen att allmänna skrivningar om företagande också omfattar småföretagande, även om det inte framkommer i denna rapport.

I Östergötland resonerar Regionförbundet omkring småföretagandet i ett större perspektiv än Söderköpings kommun och beskriver näringslivet i regionen generellt. Affärsdrivande nätverk ses som en väg att skapa tillväxt genom samarbete. I det regionala tillväxtprogrammet konstateras att små- och medelstora företag är viktiga för sysselsättningen och liksom i det regionala utvecklingsprogrammet lyfts de affärsdrivande nätverken som en bra metod för samarbete mellan företag. Sambanden mellan attraktivitet och småföretagande som är tydligt i Söderköpings program finns däremot inte med i de regionala programmen. Kopplingarna mellan nivåerna framstår därför som svaga.

Västra Götalandsregionens tillväxtprogram betonar också nätverksbyggande som en möjlig väg för att stimulera nyskapande. Den regionala utvecklingsvisionen i Jämtland fokuserar däremot mer på småskaligheten i näringslivsstrukturen och nämner mikroregioner och kooperativ.

Det finns således en ytterligare dimension i resonemangen kring småföretagande. Skillnader i resonemangen finns inte bara mellan den kommunala och regionala nivån, utan också mellan regionerna. Jämtlands läns regionala utvecklingsvisions beskrivning av småföretagande är till skillnad från Östergötlands och Västra Götalandsregionen mer småskaligt inriktad. Detta kan säkerligen relateras till såväl geografi och demografi som storleken på företagandet. Jämtlands län har t.ex. en högre andel sysselsatta i mikroföretag än de två andra regionerna.³

Turism

Turism ses som en nyckelfaktor för utveckling av såväl regioner som kommuner. Kopplingarna mellan programmen är dock lite olika. I Jämtland är sambanden i skrivningarna tydliga. Både kommun och region ser natur- och kulturutbudets attraktionskraft för turisterna.

I Östergötland kopplar det regionala utvecklingsprogrammet ihop kulturturism med en positiv utveckling, medan det regionala tillväxtprogrammet inte alls hanterar turism i den mening utredningen avser. Kopplingen som Ödeshögs kommun gör mellan turism och inflyttning och nyetablering återspeglas inte i de regionala programmen. Turismens betydelse för skärgårdens handel och service som förs fram av Söderköpings kommun betonas inte heller.

I Västra Götaland finns en väl sammanhållen kedja där turism och besöksnäringens betydelse framgår i såväl kommunala som delregionala och regionala program. Kopplingarna är väldigt tydliga.

Likformighet

Slående vid en jämförelse av de regionala programmen från olika delar av landet är framför allt likheterna. Stora likheter finns också mellan de kommunala programmen, exempelvis vad gäller attraktivitet. Därför blir från mängden avvikande hanteringar av frågor desto mer intressanta. Ett sådant exempel är Härjedalens kommuns koppling mellan inflyttning av kvinnor och satsningar på kulturevenemang som riktar sig till kvinnor. Ännu mer intressant blir det då denna tanke finns med i den regionala nivåns program som ett särskilt mål. Den regionala nivån

³ Läs mer i Glesbygdsvverkets rapport "Småföretagandets villkor i gles- och landsbygder" (2006).

vill göra länet mer attraktivt för unga kvinnor då dessa är mer flyttningsbenägna än män. Kopplingen mellan den kommunala och regionala nivån är tydlig.

Situationen när det gäller befolkningsutvecklingen är aktuell i alla små kommuner. Att situationen är mer akut i de små glesa kommunerna i norra Sverige syns i det material som samlats in i denna utredning. Det framgår bl.a. i glesbygdskommunernas skrivningar om fritidsboendets betydelse för att ”åtminstone behålla butik och bensinmack”. Samtliga kommuner förlitar sig på att attraktiviteten ska locka invånare till kommunen. Men om alla erbjuder attraktiva boendemiljöer, så är ju ingen kommun unik. Mer specialinriktade insatser, typ den ovan beskrivna, skulle förmodligen leda till mer konkreta resultat.

UNDERIFRÅNPERSPEKTIV

Det kommunala program som har störst betydelse för den regionala planeringen är översiktsplanerna. Den åsikten framförs av de tre regionerna och fyra av de sex kommunerna. Med hänsyn till denna enighet borde kopplingar mellan nivåerna vara mest sannolik vid jämförelser mellan översiktsplaner och regionala utvecklings- och tillväxtprogram.

Kopplingar finns mellan nivåerna, såväl direkta som indirekta, och i alla olika program. Utvecklingsmöjligheter och problem som beskrivs i de kommunala och regionala programmen är ibland identiska. Det är dock svårt att avgöra på vilken nivå idén framfördes först. Det går inte heller att uttala sig om *hur* tanken föddes – skedde det i dialog med den regionala nivån eller i samverkan med annan kommun eller region? Glesbygdverket kan konstatera att det inte går att fastställa om det finns ett underifrånperspektiv med utgångspunkt i enbart dokumentstudier.

De kommunala programmen är mer tydliga och konkreta. Kommunerna är också bättre på att beskriva hela utvecklingskedjan. Detta kan dock ha naturliga skäl eftersom kommunerna i sina program hanterar mindre geografiska och mer homogena områden. För att alla kommuner i en region, ett län, ska kunna känna igen sig i de regionala programmen måste programmen skrivas på en så pass allmän nivå att allt kan passa in.

Dock föreställer vi oss att problem uppstår när delar av utvecklingskedjan inte finns med i de regionala programmen. För Härjedalen t.ex. är turism en motor för resten av näringslivet och turismen är beroende av de unika natur- och kulturmiljöerna som skapats genom brukandet av jord och skog. För Härjedalens näringsliv, sysselsättning och tillväxtpotentialer blir sålunda ett fortsatt brukande av jorden och ett öppet landskap centralt. Att förståelsen för denna del av utvecklingskedjan inte finns med i ett tillväxtprogram eller ens i den regionala utvecklingsstrategin kan ställa till problem. Visst finns det ett politikområde som hanterar landskapet och dess brukande, men det innebär inte att regional planering kan utesluta dessa frågor. Speciellt inte när jord och skog samt natur och kultur så uppenbart spelar en central roll för kommunernas utveckling.

UNDERIFRÅNPERSPEKTIV PÅ ANNAT SÄTT ÄN KOPPLINGAR MELLAN PROGRAM OCH PLANERINGS-DOKUMENT

Regionerna ger i intervjuerna uttryck för att pappersprodukterna, dvs. programmen, som innehåller kommunernas tankar och visioner inte är de bästa kanalerna för att framföra kommunernas synsätt och prioriteringar. I stället lyfter regionerna fram dialogen som förs med kommunerna i det dagliga och praktiska arbetet med den regionala planeringen. Av intervjuerna med kommunerna framgår dock att dessa antar att de kommunala programmen i form av pappersprodukterna har betydelse för den regionala planeringen, dvs. regionerna läser och tar till sig dokumenten. Här finns en skillnad i synsätt och det vore ingen nackdel, vare sig för kommunerna eller regionerna, om de tre regionernas ambitioner om samverkan och underifrånperspektiv kunde förtydligas i de regionala programmen. Dels skulle kommunerna känna igen sig bättre i programmen, dels skulle den regionala nivån skicka tydligare signaler om att de menar allvar och vill samverka även i praktiken.

Samverkan används i dag som ett verktyg för att skapa förutsättningar för en positiv utveckling på såväl regional som kommunal nivå. Samverkan på den regionala nivån handlar ofta om arbetsformen för det regionala utvecklings- eller tillväxtprogrammet eller det politiska arbetet. På den kommunala nivån handlar det ofta om kommunal samverkan eller andra mer konkreta samarbeten mellan aktörer för att nå ett uppsatt mål eller täcka ett identifierat behov.

Enligt de tre intervjuade personerna på regional nivå finns inte några *direkta* hinder för samverkan med den kommunala nivån. Ibland kan det dock bli problem då man har olika fokus, främst beroende på grunderna för regionalpolitiken och syftet med olika program. På vissa håll har det tidigare funnits konkurrens mellan olika delar i regioner, vilket inverkat negativt på samarbetet.

Kommunerna delar i stort regionernas uppfattning om att det inte finns några direkta hinder för samverkan med den regionala nivån, men tar upp vissa problem, bl.a. bristen på resurser i kommunerna samt kort framförhållning från regionen i inhämtandet av synpunkter. En framgångsfaktor som nämns är att samverkan ska vara konkret och inte för omfattande.

Är den organisation för dialog som finns i regionerna ett hinder eller en framgångsfaktor för ett underifrånperspektiv? Är dialogen ett bra verktyg för kommunerna i deras arbete med att synliggöra sin kommuns synsätt och prioriteringar i den regionala planeringen? Hur ser arbetsorganisationen för den regionala planeringen ut och vad är kommunernas position i denna? Detta är frågor som Glesbygdsverket tycker är viktiga att ställa, då det mot bakgrund av resultaten i denna utredning står klart att pappersprodukterna, programmen, inte har samma tyngd som dialogen när det gäller att få gehör på den regionala nivån.

Från intervjuerna med kommunerna är det också klart att regional planering är så mycket mer än vad som ryms inom regional utvecklingspolitik. Regional planering handlar uppenbarligen även om samverkan mellan kommuner och kommun och landsting, enskilda projekt inom ramen för regionala program såsom strukturfondsprogrammen och deltagandet i ett Leaderområde. Vilken roll för den regionala planeringen spelar olika sätt att se på den regionala planeringen – är det ett hinder eller är det bra och nödvändigt för att samverkan inom den regionala planeringen ska vara framgångsrik? Det kanske också är nödvändigt att ställa sig frågan vad den kommunala nivån förväntar sig av den regionala – gör den regionala nivån ”rätt saker” i kommunernas ögon?

Andra centrala frågor annat resultat?

De centrala frågorna för gles- och landsbygders utveckling fastställdes i uppdragets delrapport och har i denna del av uppdraget använts för att kartlägga hur kommuner och regioner hanterar centrala frågor. De centrala frågornas relevans eller allmängiltighet kan mot bakgrund av resultaten som presenterats i den här rapporten ifrågasättas. Frågor som överhuvudtaget inte har hanterats i de regionala och kommunala dokumenten som ligger till grund för kartläggningen är företagande på landsbygden, enskilda vägar, post och kassa, samlingslokaler samt upphandling.

Frågan är vad detta beror på. De centrala frågorna fastställdes med utgångspunkt i kommunala landsbygdsprogram och näringslivsprogram eller motsvarande. I denna fas i utredningen har de kommunala översiktsplanerna samt kommunala strategier för tillväxt/sysselsättning eller näringslivsprogram använts som underlag. Till viss del kan förklaringen finnas där, alltså att specifika landsbygdsprogram inte använts. Anledningen är att det inte funnits landsbygdsprogram i någon av de sex kommunerna.

De regionala dokument som ingått i utredningen, det regionala utvecklingsprogrammet/visionen/strategin samt det regionala tillväxtprogrammet, är centrala dokument i det regionala utvecklingsarbetet. Det regionala utvecklingsprogrammet anger de strategiska utgångspunkterna för regionens utvecklingsarbete i stort och tillväxtprogrammet

fokuserar på näringsliv och tillväxt. Träffsäkerheten med de centrala frågorna i de regionala programmen kan sägas ge en indikation på hur väl dessa program speglar gles- och landsbygders behov. En skillnad som tydliggjorts i utredningen är att i de regionala tillväxtprogrammen hanteras färre centrala frågor än i de regionala utvecklingsprogrammen, vilket är naturligt då det regionala utvecklingsprogrammet ska ha ett bredare perspektiv än tillväxtprogrammet. Intentionerna i de regionala utvecklingsprogrammen bör emellertid tas tillvara bättre i konkreta insatsprogram såsom exempelvis det regionala tillväxtprogrammet. Men även strukturfondsprogrammen (som inte ingår i denna kartläggning) blir centrala, eftersom det till dessa program har kopplats reda pengar.

BILAGOR

BILAGA 1. KOMMUNALA OCH REGIONALA PROGRAM

HÄRJEDALEN

- Översiktsplan (2004)
- Lokalt tillväxtprogram (2000)

JÄMTLANDS LÄN

- Regionalt tillväxtprogram 2004 – 2007 (2003)
- Regional utvecklingsstrategi för Jämtlands län (2006)

RAGUNDA

- Översiktsplan (2006)
- Strategiskt program för näringslivsutvecklingen i Ragunda kommun 2005 – 2010 (2005)
- Näringsakt Ragunda kommun 2005 (2005)

SÖDERKÖPING

- Översiktsplan (2005)
- Strategi för tillväxt och sysselsättning i Söderköpings kommun (2004)

ÖDESHÖG

- Översiktsplan (2006)
- Strategi för tillväxt i Ödeshögs kommun 2005 – 2008 (2004)

ÖSTERGÖTLANDS LÄN

- Östgötaregionen 2020 regionalt utvecklingsprogram (2006)
- Plattform för tillväxt i företag – regionalt tillväxtprogram för Östergötland 2004 – 2007 (2003)

HERRLJUNGA

- Översiktsplan (2006)

TANUM

- Näringslivsprogram (2002)
- Översiktsplan (2002)

VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN

- Vision Västra Götaland – det goda livet (2005)
- Tillväxtprogram för Västra Götaland 2004 – 2007 (2003)
- Tillväxt i Sjuhärad – regionalt tillväxtprogram för Sjuhärad 2004 – 2007 (2003)
- Tillväxtprogram Fyrbodal 2004 – 2007 (2003)

BILAGA 2. FRÅGOR TILL KOMMUNERNA OCH REGIONERNA

FRÅGOR TILL KOMMUNERNA

1. Kommun
2. Befattning
3. Tror du att de kommunala programmen har betydelse för den regionala planeringen?

Ja (fråga 4)

Nej (fråga 6)

Varför? Motivering

4. a) Vilka program tror du har störst betydelse för den regionala planeringen? Till exempel:
Översiktsplaner
Kommunala tillväxtprogram
Kommunala landsbygdsprogram
Kommunala näringslivsprogram
Kommunala serviceprogram
Kommunala visioner
Kommunala IT-infrastrukturprogram
Andra program.....
Inga program alls
b) Varför? Motivering.
5. Vad i de kommunala programmen tror du att den regionala nivån har mest nytta av?
Faktabeskrivningar om kommunen
Strategier för utveckling
Visioner i utvecklingsarbetet
Mål för arbetet
Insatsområden
Åtgärder
Annat...
6. Hur använder kommunen de egna programmen i praktiken i arbetet med lands- och glesbygdsutveckling? Vilken betydelse har programmen för det praktiska arbetet?
7. På vilket/a annat/andra sätt deltar kommunen i den regionala planeringen?

Till exempel genom deltagande i organiserade möten/arbetsgrupper/referensgrupper inom olika teman, politisk förankring, i dialog med regionerna.
8. Anser Du att ni får gehör på den regionala nivån för ert synsätt/frågor/efterfrågade prioriteringar/förslag på insatser?

Ja, hur
Nej

Vilket program på regional nivå speglar kommunens synsätt bäst?
9. a) Finns det något/ra hinder för ett samspel med den regionala nivån i den regionala planeringen? Till exempel olika fokus, olika uppdrag och kanske olika språkbruk.

b) Framgångsfaktorer för samverkan i praktiken? (Både existerande exempel och önskemål).

10. Har den regionala organisationsstrukturen betydelse för hur stark kopplingen till den kommunala nivån är?

FRÅGOR TILL REGIONERNA

11. Län/region
12. Befattning
13. a) Vilken betydelse har de kommunala programmen i den regionala planeringen?
(mycket stor, stor, ringa, ingen alls)
b) Varför? Motivering.
14. a) Vilka program anser du har störst betydelse för den regionala planeringen? Till exempel:
Översiktsplaner
Kommunala tillväxtprogram
Kommunala landsbygdsprogram
Kommunala näringslivsprogram
Kommunala serviceprogram
Kommunala visioner
Kommunala IT-infrastrukturprogram
Andra program.....
Inga program alls
b) Varför? Motivering.
15. Vad i de kommunala programmen har ni mest nytta av?
Faktabeskrivningar om kommunen
Strategier för utveckling
Visioner i utvecklingsarbetet
Mål för arbetet
Insatsområden
Åtgärder
Annat.....
16. Andra sätt (än programmen) som den kommunala nivåns idéer och planer tas tillvara på den regionala nivån? Alltså hur arbetar ni generellt med att koppla ihop planeringsnivåerna. Till exempel organiserade möten med kommunerna inom olika teman, arbetsgrupper på olika teman, politisk förankring, referensgrupper etc. På vilket sätt kan kommunerna vara med att styra och forma innehållet i den regionala planeringen etc.
17. a) Finns det något/ra hinder för ett samspel med den kommunala nivån i den regionala planeringen? Till exempel olika fokus, olika uppdrag och kanske olika språkbruk.
b) Framgångsfaktorer för samverkan i praktiken? (Både existerande exempel och önskemål).
18. Har den regionala organisationsstrukturen betydelse för hur stark kopplingen till den kommunala nivån är?

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

Officiellt tryck

Proposition 2001/02:4 En politik för tillväxt och livskraft i hela landet

Näringsdepartementet En nationell strategi för regional konkurrenskraft och sysselsättning 2007-2013

Övrigt

Herrljunga kommun

Översiktsplan (2006)

Härjedalens kommun:

Lokalt tillväxtprogram (2000)

Översiktsplan (2004)

Jämtlands läns länsstyrelse

Regionalt tillväxtprogram 2004 – 2007 (2003)

Regional utvecklingsstrategi för Jämtlands län (2006)

Ragunda kommun

Näringsakt Ragunda kommun 2005 (2005)

Strategiskt program för näringslivsutvecklingen i Ragunda kommun 2005 – 2010 (2005)

Översiktsplan (2006)

Söderköpings kommun

Strategi för tillväxt och sysselsättning i Söderköpings kommun (2004)

Översiktsplan (2005)

Tanum

Näringslivsprogram (2002)

Översiktsplan (2002)

Västra Götalandsregionen

Tillväxtprogram Fyrbodal 2004 – 2007 (2003)

Tillväxt i Sjuhärad – regionalt tillväxtprogram för Sjuhärad 2004 – 2007 (2003)

Tillväxtprogram för Västra Götaland 2004 – 2007 (2003)

Vision Västra Götaland – det goda livet (2005)

Ödeshög

Strategi för tillväxt i Ödeshögs kommun 2005 – 2008 (2004)

Översiktsplan (2006)

Östergötlands län

Plattform för tillväxt i företag – regionalt tillväxtprogram för Östergötland 2004 – 2007 (2003)

Östgötaregionen 2020 regionalt utvecklingsprogram (2006)

MUNTliga KÄLLOR

Telefonintervjuer med representanter för följande kommuner och regioner

Herrljunga

Härjedalen

Jämtlands läns länsstyrelse

Ragunda

Söderköping

Tanum

Västra Götalandsregionen

Ödeshög

Östsam (regionförbundet i Östergötlands län)

GLS
BYGDS
VERKET

SAMUEL PERMANS GATA 2, 831 30 ÖSTERSUND
TEL 063-57 67 00, FAX 063-57 67 99. www.glesbygdsverket.se